

Trugly Sándor

## A KOMÁROMI AVAR TELEP

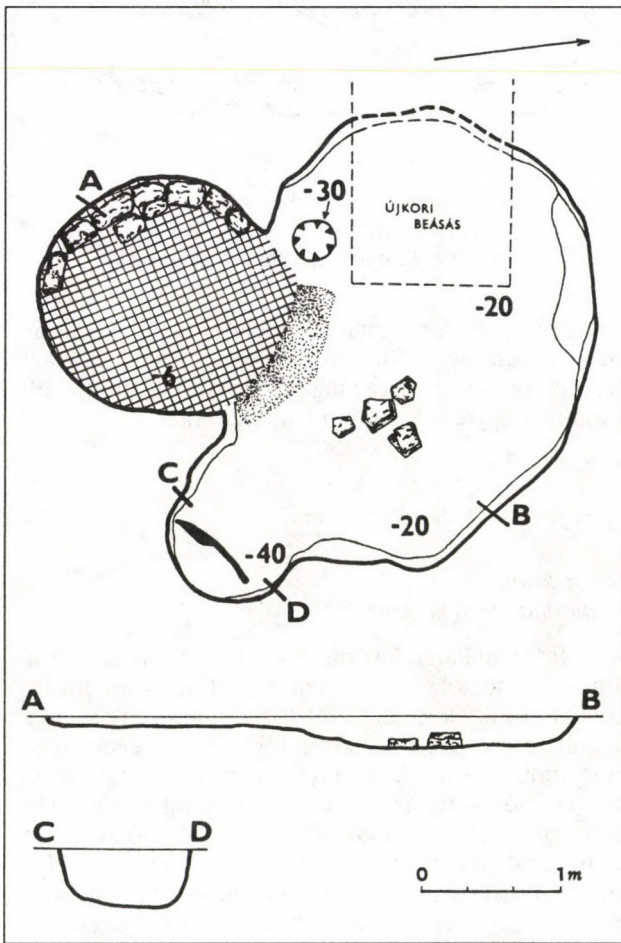
A kisalföldi Csallóköz és a közeli régió első avar kori települése az azóta szakmai körökben is ismertté vált, gazdag leletanyagú Komárom-hajógyári későavar temető feltárásának második szakaszában, 1987–1989 között került elő (1. kép). Az ásatás során a lelőhely délnyugati peremén, a temető szélső sírjainak közvetlen közelében földbemélyített házakra és egyéb telepjelenségekre bukkantunk (21. kép). A temető 1979–1989 között feltárt leletanyagának közzététele időközben megtörtént (TRUGLY 1987, 1993, 1994), így most egy önálló tanulmányban mutatjuk be e település, a megmaradt avar falu feltárt objektumait és

legjelentősebb leletanyagát. Egy újabb avar kori településsel bővül a Kárpát-medencei lelőhelyek száma, melyek számbavétele és feldolgozása öröndetesen gyarapodott az utóbbi másfél évtizedben (SZÓKE 1980; GARAM 1981, 7. kép; KISS 1988, 177–184; BÁLINT 1991; MADARAS 1991).

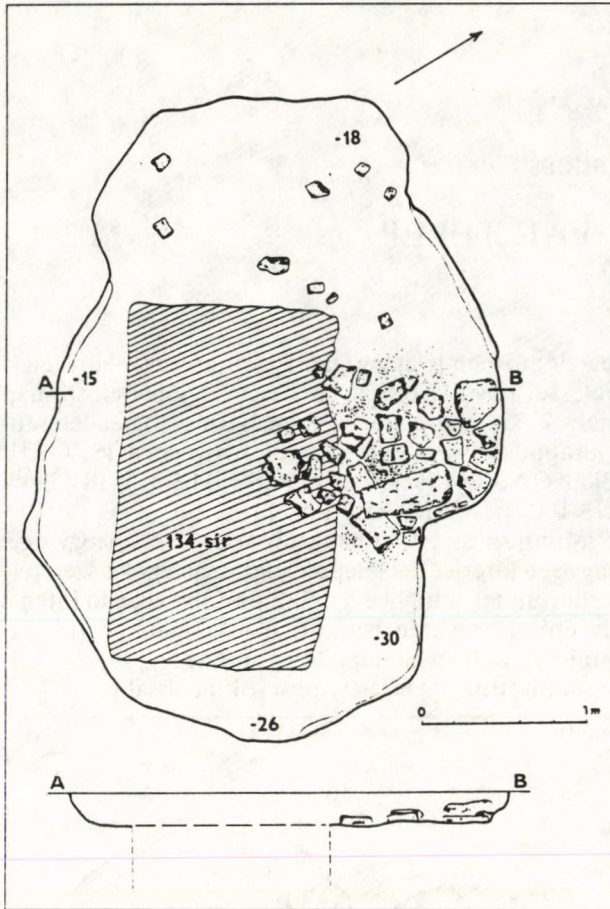
Mindjárt az elején hangsúlyoznunk kell, hogy egy nagyobb kiterjedésű településnek csak egy kis szeletét tárhattuk fel, a többi a helyszínen folyt állandó intenzív építkezés során pusztult el. Az ásatási területet minden évadban mintegy 30 cm mélységig gépi erővel legyalultattuk, ez természetesen kihatással volt a fel-



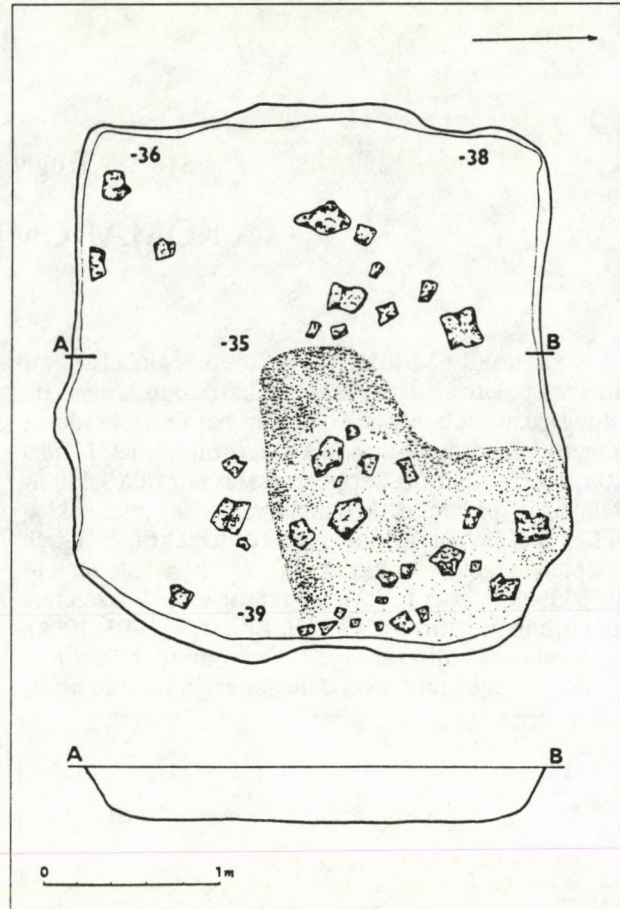
1. kép A lelőhely elhelyezkedése a Kárpát-medencében  
Abb. 1. Der Fundort innerhalb des Karpatenraumes



2. kép Komárom/Komárno, 1. objektum  
Abb. 2. Komárom/Komárno, Objekt 1



3. kép Komárom/Komárno, 2. ház  
Abb. 3. Komárom/Komárno, Haus 2



4. kép Komárom/Komárno, 3. ház  
Abb. 4. Komárom/Komárno, Haus 3

tárt objektumok megmaradt mélységadataira is. Ennek ellenére úgy véljük, hogy a település leletanyag értékes részletekkel gazdagítja az avarok „falujáról” kialakuló egyre sokszínűbb ismereteinket.

#### Az objektumok és a leletek leírása

##### 1. objektum

##### Szabadban levő kemence (2. kép)

A földmunkálatok során a kemencét erősen legyalulták, kör alakú (155x150 cm-es) fűtőterét eredetileg kövekből rakták ki. Belsejét folyami kavicsokkal alapozták, alja a használat során téglavörösre égett, benne hamus foltokkal. Szájnnyílása előtt a megbontott boltozatból származó kisebb kövek feküdtek. Alja mintegy 15–20 cm-rel magasabban található az előtér padlójánál, amelyet letapasztottak. A kemence ÉNy-i szélén, közvetlenül a sütőtér közelében egy nagyobb cölöplyuk volt, egykor valószínűleg a tetőzet egyik tartóeleme lehetett. Az előtér délkeleti széléhez egy 40 cm mély, kerek verem csatlakozott, amelyben egy vas csoroszlya feküdt. A kemence előtérének töltélföld-

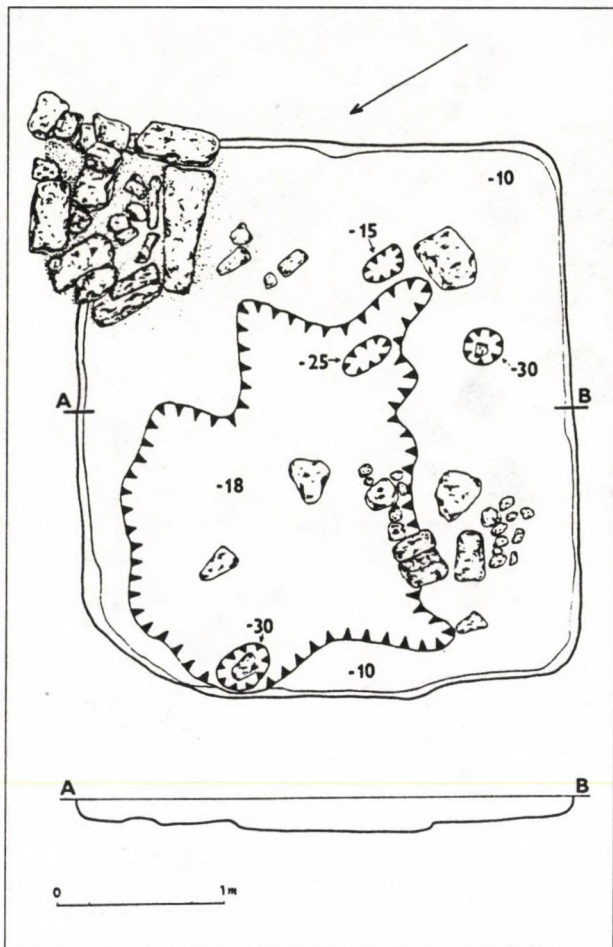
jéből többek között nagyszámú állatsont (szarvasmarha, juh-kecske, sertés, ló, kutya) került elő. Nyugati felét újkori beásással bolygatták meg.

**Leletek.** Az objektum legjelentősebb tárgya az a 60 cm hosszúságú vas *csoroszlya* (élh: 28 cm, p.sz: 7 cm, nyél keresztm.: 3,4x2,1 cm, súlya 2863 g), melyet a kemence egykori használói a veremben rejtettek el (12. kép 5; 20. kép 12). Kísérőlelete egy téglavörös színűre kiégetett, belső oldalán hullámvonal köteggel díszített *edény peremtöredéke* (12. kép 4). Az előtér betöltéséből néhány további – de már szabadkézzel formált – barnásszürke *edénytöredék* származik (12. kép 1–3).

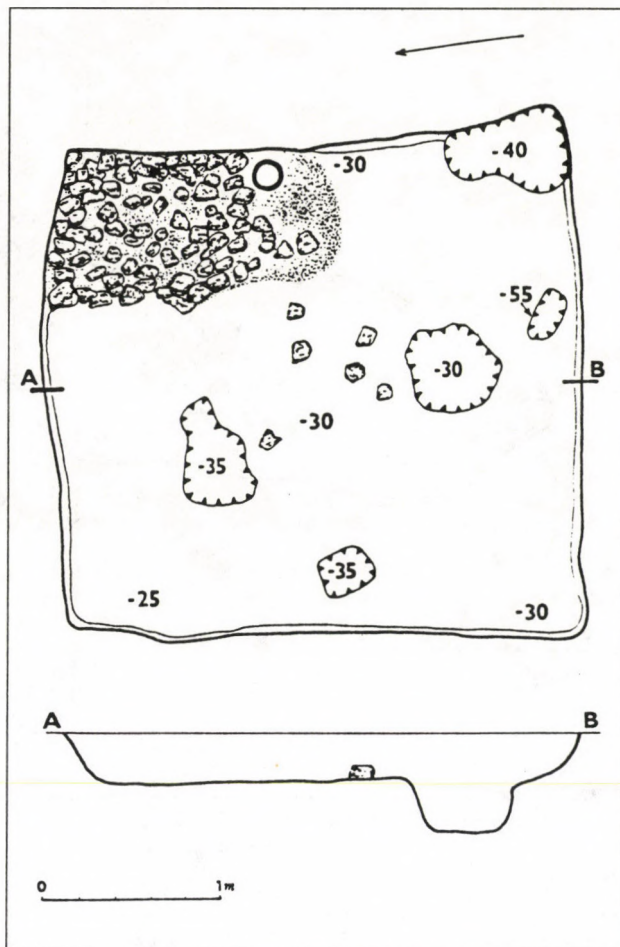
##### 2. objektum

##### Földbemélyített ház, belső kötűzhellyel (3. kép)

Szabálytalan alakú gödör (400x280 cm), mely legmélyebb pontján 30 cm-ig maradt meg. Kisebb-nagyobb kövekből megépített tűzhelye az objektum északkeleti felében található, köveit időközben szétoszták, köztük néhány kisebb római téglatöredék volt. A ház külön érdekessége, hogy a 134. számú kő-szávar lovassírra ásták, tehát mint kitűnő szuperpozíció, jelentős szerepet játszik a település egyes időrendi szakaszainak a meghatározásában. Töltélföldjében



5. kép Komárom/Komárno, 4. ház  
Abb. 5. Komárom/Komárno, Haus 4



6. kép Komárom/Komárno, 5. ház  
Abb. 6. Komárom/Komárno, Haus 5

kevés edénytöredék, ill. állatsont (szarvasmarha, sertés) volt.

**Leletek.** Kézikorongon készült szürkésfekete és barnás színű finomszemcsés edények bekarcolt hullám- és vonalköteggel díszített oldaltöredékei (12. kép 6–9), egy szabadkézzel formált fazék barnásszürke peremtöredéke (12. kép 10), valamint egy fenőkő kisebb darabja.

### 3. objektum

Földbemélyített kora Árpád-kori ház, belső kőtűzhellyel (4. kép)

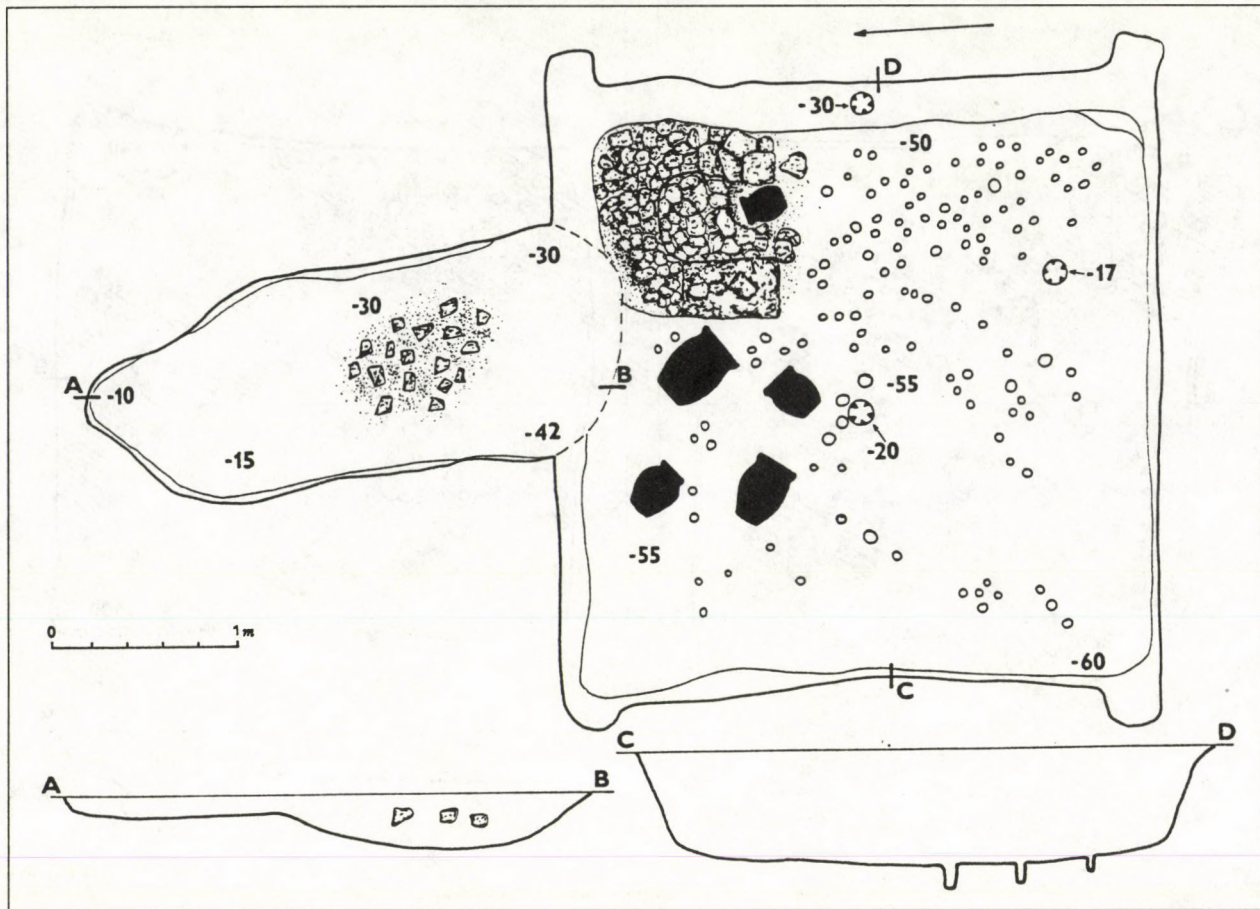
Szabálytalan négyzet alakú gödör (310x280 cm), amely 36–39 cm mélységig maradt ránk, lejárátát nem sikerült megfigyelnünk. Nagyméretű kőtűzhelye eredetileg az objektum északkeleti sarkában volt, megmaradt 6–10 cm vastag kormos-hamus aljazata. Köveit a ház pusztulását követően szétdobálták. Az egykori ágasfák cölöplyukait gondos megfigyeléseink ellenére sem találtuk, a ház padlóját viszont vékonyan letapasztották. A laza, erősen hamus betöltésben főleg a tűzhely közelében többek között nagyszámú kerámia töredék és állatsont (szarvasmarha, juhkecske, sertés, ló, kutya, hal) került elő.

**Leletek.** A kerámia anyag jelentős részét szürkésfekete színű, finomszemcsés, jól kiégetett és kézikorongon készített, kihajló peremű kisebb-nagyobb bögrék és fazékok töredékei alkotják. Díszítésük bekarcolt laza hullámvonalakból és körbefutó csigavonalakból áll (12. kép 11–17; 13. kép 11–14), az egyik fazék fenéktöredékén rozettás fenékbélyeg látható (13. kép 15). A cserepek közül pár darab római kori téglatöredék és korongolt avar edénytöredék került elő. A mindennapi használati tárgyak között fenőkövek (13. kép 3–7; 20. kép 8), egy kettétört lapos orsókarika (13. kép 1), bronz niűszög (13. kép 2), kovakő (13. kép 10), valamint vas- ill. vassalak maradványok voltak (13. kép 8, 9).

### 4. objektum

Földbemélyített avar ház, belső kőtűzhellyel (5. kép; 23. kép 1–2)

Szabálytalan négyzet alakú gödör (335x290 cm), belsejét 10–18 cm mélységig sikerült kibontani, lejárata bizonytalan. Tűzhelyét a ház északkeleti sarkába építették, oldalfalait nagyméretű téglalap alakú római kövek alkották, magassága mintegy 37 cm. A megközelítőleg 100x100 cm alapterületű tűzhely beomlott,



7. kép Komárom/Komárno, 6. ház  
Abb. 7. Komárom/Komárno, Haus 6

fűtőtere 4–5 cm vastagon átégett, szétszórt kisebb-nagyobb kövei a ház egész területén megtalálhatók. Kövei közül két darab díszített és feliratos római töredék került elő (20. kép 9, 10). A ház belsejében nagyobb, szabálytalan alakú gödör volt, melynek északnyugati felében egy 30 cm mély cölöplyuk feküdt, belsejében nagyobb kődarabbal. Az objektum déli falának közelében egy újabb 30 cm mély karólyuk volt, belsejében kődarab. A közelében elhelyezkedő további két sekélyebb lemélyítés cölöplyuk volta azonban fölöttébb kétséges. A ház megmaradt eredeti padlóját ledöngölték, töltelékföldjéből az edénytöredékeken kívül pár darab állatsont (szarvasmarha, ló, kutya) került elő.

*Leletek.* Aránylag nagy mennyiségű finom szürke kerámia hullámköteg díszes, valamint lepergett mintázatú darabjai (14. kép 1–9; 20. kép 1–6), néhány szabadkézzel formált barnásszürke edénytöredék (14. kép 10, 11, 13) és egy vasdarab (14. kép 12).

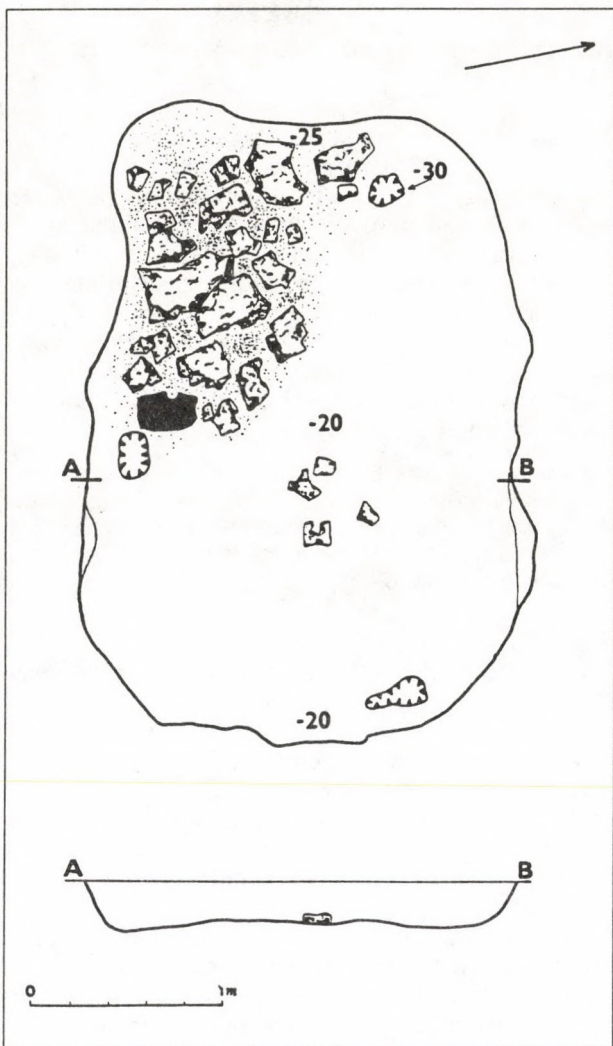
### 5. objektum

*Földbemélyített avar ház, belső kötűzhellyel* (6. kép)

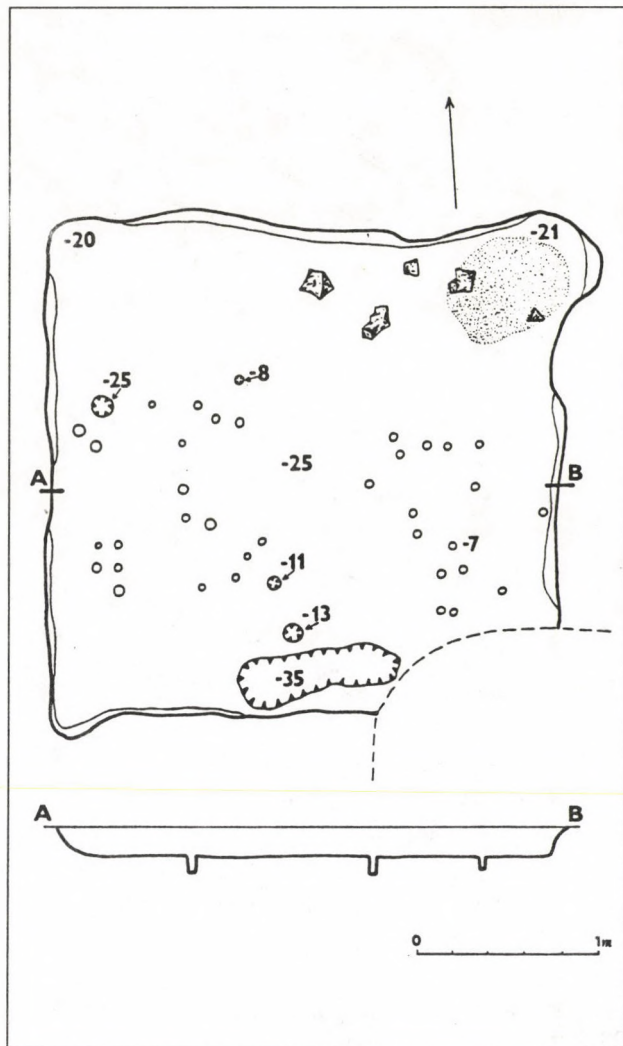
Nagyjából négyzet alakú gödörház (290x265 cm), lemélyítéséből 25–30 cm maradt meg, bejáratát nem

találtuk. Apró kövekből rakott kb. 100x80 cm alapterületű tűzhelye a szokványos északkeleti sarokban volt, alját feketére átégett, hamus réteg borította. Benne egy kisebb edény fenékrésze feküdt (15. kép 18). A ház valószínűleg a tűz martaléka lett, ugyanis szinte valamennyi lelete a vastagon átégett, hamuszürke-vörösés-fekete mintegy 20 cm vastag rétegből került ki. Ebben szénre égett kisebb famaradványok is voltak. A padló szinten az objektum nyugati és déli oldalfalának közelében 35, ill. 55 cm mély cölöplyuk, valamint a ház belsejében három nagyobb gödör került elő. Közeliükben a tűzhely néhány szétszórt köve hevert. A gazdag leletanyag egy részét állatsontok (szarvasmarha, ló, házityúk) alkották.

*Leletek.* Az aránylag jól kiégetett szürkésfekete valamint barnásszürke szabadkézzel formált kerámiaanyag jelentős részét kisebb és nagyobb bögrék és fazekak oldal- ill. peremtöredékei alkották (14. kép 17, 15. kép 1, 10–17), jellegzetesek az ujjbenyomkodással díszített peremek (14. kép 14–16, 18). Figyelemre méltó az egyik öblös, rosszul kiégetett fazék bekarcolt korai hullámköteg mintázata (15. kép 6–9). A kisleletek közül egy vaskés töredéke, egy meghajlított végű vasdarab (15. kép 2, 3) és két kovakő érdemel még említést (15. kép 4, 5).



8. kép Komárom/Komárno, 7. ház  
Abb. 8. Komárom/Komárno, Haus 7



9. kép Komárom/Komárno, 8. ház  
Abb. 9. Komárom/Komárno, Haus 8

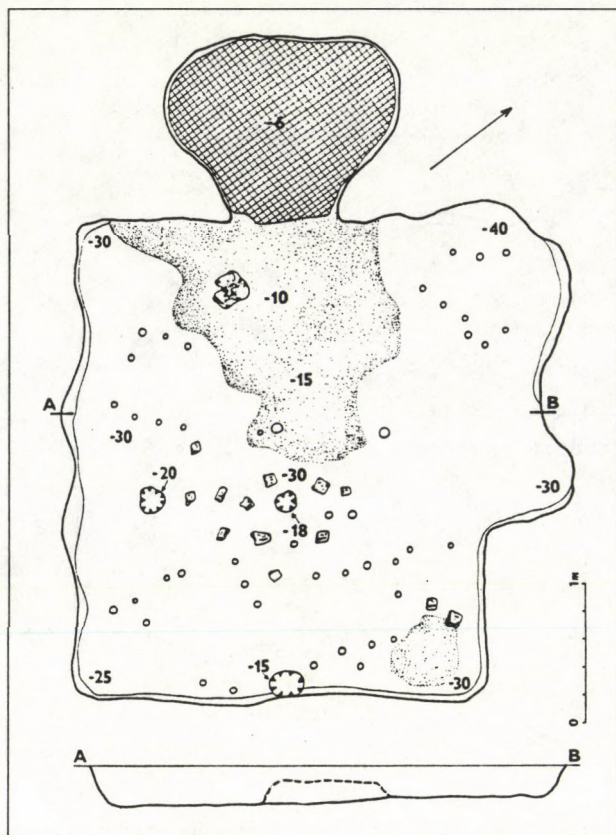
### 6. objektum

Földbemélyített avar ház, belső kötűzhellyel (7. kép; 23. kép 3)

Megközelítőleg négyzet alakú földbeásott gödörház (320x310 cm), melynek négy sarka félkörívben kidudorodott. Belsejét 50–60 cm mélységig sikerült kibontani. Az északkeleti sarokban elhelyezkedő enyhén patkó alakú tűzhelyét (100x100 cm) kisebb-nagyobb római kövekből építették, oldalfalait nagyméretű, téglalap alakú kövek alkották, magassága 45 cm körüli volt. Alja vastagon téglavörösre égett, belsejében egymásra hullott kövek feküdtek. Az objektum lejárata nem állapítható meg. Padlóját vastagon (5–6 cm) letapasztották, benne sok kisebb karólyuk gödre került elő, három nagyobb méretű, cölöplyuknak minősíthető lemélyítéssel együtt. A ház északi oldalfalába egy hosszúkás későavar gödröt ástak, melynek hamus rétegében kisebb kövek és egyéb leletek voltak. A tűzhely fűtőterében egy ki-

sebb edény feküdt, nyugati oldalfala mellett viszont nagyobb edényeket találtunk. A töltélföldből a nagy mennyiségű kerámia mellett aránylag kevés állatsont (szarvasmarha, juh-kecske, sertés, házi-macska, hal) került elő.

**Leletek.** A kerámia leletek valamennyi darabja kézzel formált, részben vastag falú, rosszul kiégetett és durvaszemcsés anyagú. Színük barnás-téglavörös, valamint barnásszürke, belsejük általában feketére égett. Öt nagyobb fazekat sikerült összeállítani, közülük a három kisebb főzőedény, a két nagyobb tárolóedény lehetett, peremeik két esetben ujjbenyomkodással, valamint bevagdosással díszítettek (16. kép 1–5; 20. kép 11, 15, 16). A többi cserép között enyhén kihajló – és több esetben ujjbenyomkodással díszített – peremek, oldal- ill. fenéktöredékek voltak (17. kép 1–5). A 8. századi gödörből a szürkésfekete színű, finomszemcsés, kitűnően kiégetett öblös fazekak hullámvonal- valamint vonalköteg díszes peremei (17. kép 8–11), egy barnásszürke orsógomb díszített töredéke (17. kép 7), valamint egy fenékö darabja (17. kép 6) a legjellegzetesebbek.



10. kép Komárom/Komárno, 9. ház  
Abb. 10. Komárom/Komárno, Haus 9

#### 7. objektum

Földbemélyített avar ház, belső kőtűzhellyel (8. kép; 23. kép 4)

Szabálytalan téglalap alakú gödör (320x220 cm), lemélyítéséből mintegy 20–25 cm maradt meg. Kisebb-nagyobb kövekből rakott tűzhelye a délnyugati sarokban volt, alja erősen átégett, köveit később szétdobálták. A kövek közül egy őrlőkő darabja (20. kép 14) és római téglatöredékek kerültek elő. Az objektum padlója tapasztás nélküli, három kisebb gödréből talán csak a nyugati oldalfalának közelében levő 30 cm mélységű tekinthető cölöplyuknak. A 7. ház kis felületen metszi a 8. objektum gödrének délkeleti sarkát, így keletkezése valamivel későbbi az előzőnél. Töltelékföldje leleteinek egy része állatcsont (szarvasmarha, juh-kecske, sertés, ló, házilúd).

*Leletek.* Túlnyomó többségüket kisebb szürkésfekete, valamint barnásszürke bögrék korongolt, valamint kézzelformált darabjai alkotják, több esetben párhuzamosan futó és hullámvonal köteges bekarcolt díszítéssel (18. kép 1, 3). A további leletek között egy kézzel formált barnásszürke színű, jól kiégetett *sütőharangperem* töredék (18. kép 4), egy vízszintesen kihajló *peremtöredék* (18. kép 5), egy törött szürkésfekete *orsógomb* (18. kép 2), valamint egy *vastöredék* volt (18. kép 6).

#### 8. objektum

Földbemélyített avar ház, belső kőtűzhellyel (9. kép; 23. kép 4)

Lekerekített sarkú, közel négyzet alakú szabálytalan gödör (280x280 cm), melynek délkeleti sarkát a 7. objektum vágja át. Egykori tűzhelyének maradványát az északkeleti sarokban téglavörösre égett aljazata és néhány darab kő jelezte. Belsejét 20–25 cm mélységig sikerült kibontani, döngölt padlóján számtalan kisebb-nagyobb karó- ill. mélyebb cölöplyuk található. Ez utóbbiak talán a tetőszerkezet valamilyen szintű alátámasztására szolgáltak. Déli oldalfalánál egy nagyobb gödör került elő. Kevés lelete között állatcsontok (szarvasmarha, sertés) is voltak.

*Leletek.* A keramikák között szürkésfekete és barnás színű főleg kézzel formált *edénytöredékek* találhatóak, az egyik vízszintesen futó vonalkötegek között függőleges vonalkötegszakasz díszítés (18. kép 7). A betöltésben további kisebb *vasdarabok* (18. kép 8).

#### 9. objektum

Földbemélyített avar házba ásott 9–10. századi kemence (10. kép; 23. kép 4)

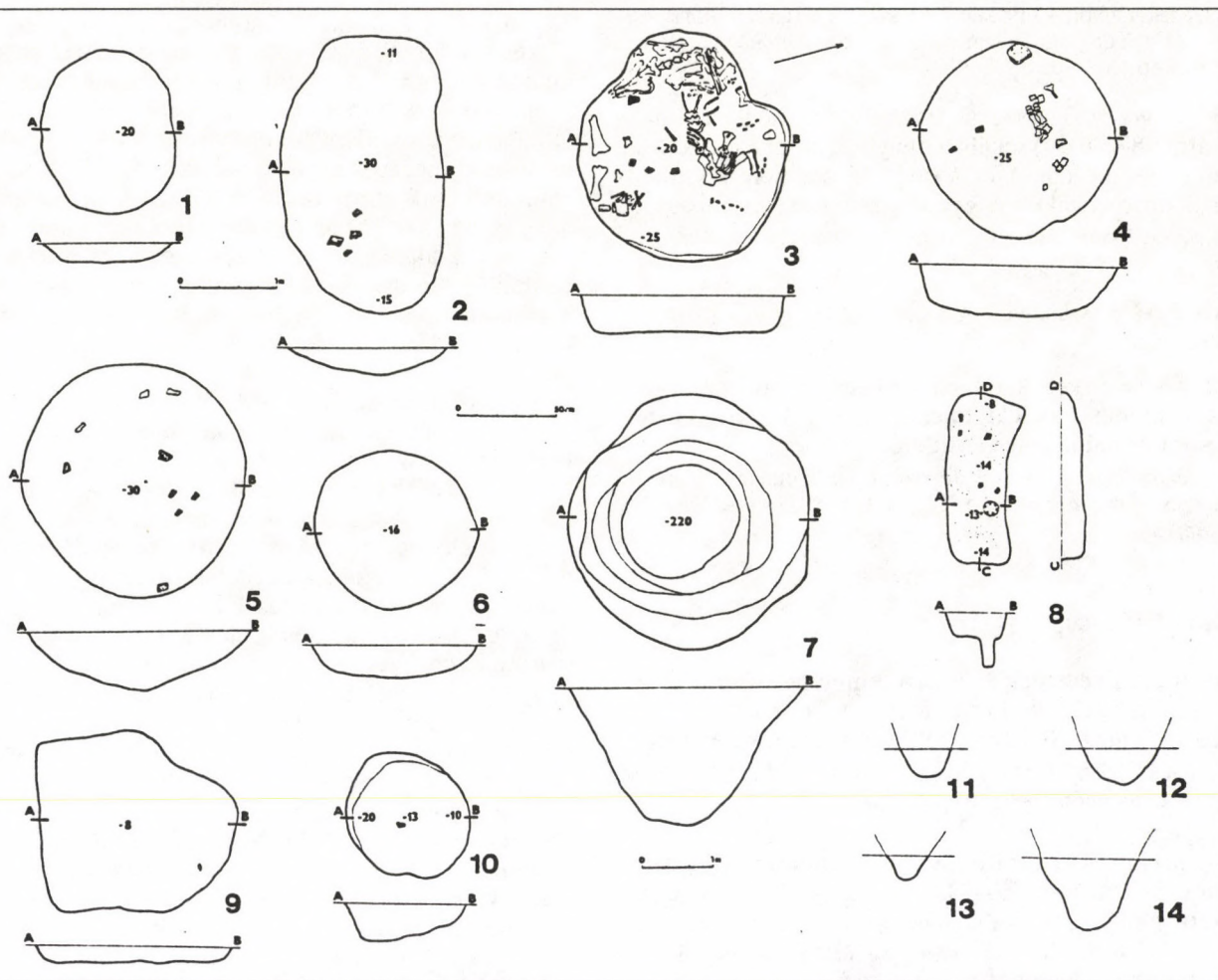
Közel négyzet alakú szabálytalan gödör (340x340 cm), amely eredetileg az avar házat alkotta, ennek északnyugati falába vájták a későbbi agyagkemencét (160x130 cm). Az avar objektum eredeti kőtűzhelyét a délkeleti sarokba építették, megmaradt kormos, átégett aljazata és pár darab kőve. A ház lemélyítéséből 25–40 cm maradt meg, padlóját vastagon letapasztották, benne kisebb karólyukak és néhány vastagabb cölöplyuk volt megfigyelhető. Lejárátát nem sikerült megállapítanunk. A később kialakított kemence fűtőterét folyami kavicsokkal alapozták, boltozatából szinte semmi sem maradt, mintegy 4–9 cm-rel magasabban feküdt a házba mélyen benyúló előterének vastagon letapasztott padlójánál. Az objektum töltelékföldjének gazdag leletanyagát részben római kori téglatöredékek és állatcsontok (szarvasmarha, juh-kecske, sertés, ló, házityúk) alkották.

*Leletek.* Az *edénytöredékek* között néhány avar kori példány is volt (18. kép 11, 13), többek között egy sárga és egy szürke kerámia darabja (18. kép 9, 12). A további példányok kisebb és nagyobb bögrék szürkésfekete valamint barnásszürke, kézikorongon készült, finoman soványított kihajló peremű töredékei, melyeket bekarcolt laza hullámvonalkötegek és párhuzamosan futó vonalkötegek díszítenek (18. kép 14–19). Ebben a környezetben figyelemre méltó a réz taufrozással díszített *vas övveret* (18. kép 10; 22. kép).

#### Gödrök

*I. gödör.* Tojásdad alakú (átm.: 163x130 cm) gödör, lemélyítéséből 20 cm maradt meg.

*Leletek.* Két darab barnásszürke, kézzel formált *cseréptöredék*.



11. kép Komárom/Komárno. A lelőhely gödrei és árcai (1–14)

Abb. 11. Komárom/Komárno. Die Gruben und Gräben des Fundortes (1–14)

**II. gödör.** Szabálytalan alakú (átm.: 280x160 cm), lekerekített aljú gödör, mélysége 30 cm. Töltelékföldjében néhány kődarab, edénytöredék és állatsont (szarvasmarha, juh-kecske, sertés) volt.

*Leletek.* Egy szürkésfekete színű korongolt, hullámvonal kötegekkel díszített edény töredéke (19. kép 1).

**III. gödör.** Nyugati felén szabálytalan kerek gödör (átm.: 115x105 cm), enyhén szűkülő, egyenes aljú, megmaradt mélysége 20–25 cm. A gödörben egy bal oldalára fektetett egész kutyacsontváz került elő, Ny-K-i tájolásban. Fejét és nyakát az ellenkező irányba fordították a mandibulákkal felfelé. Leletei között kisebb kövek és állatsontok (szarvasmarha, juh-kecske, ló, házilúd) is voltak (23. kép 5).

*Leletek.* Korongolt szürkésfekete finomszemcsés kerámia töredékek, bekarcolt párhuzamosan futó vonalköteg díszsel (19. kép 2, 4, 6). Rajtuk kívül a gerincoszlop közelében vasár (19. kép 3) és egy fenékö töredéke került elő.

**IV. gödör.** Kerek gödör (átm.: 100x100 cm) enyhén le gömbölyödő aljjal, mélysége 25 cm. Töltelékföldjéből

kődarabok és állatsontok (szarvasmarha) kerültek elő.

*Leletek.* Két darab díszítetlen barnásszürke cseréptöredék.

**V. gödör.** Tojásdad alakú (átm.: 120x110 cm) gödör, összeszűkülő és lekerekített aljú, mélysége 30 cm. Betöltésében kődarabok és állatsontok (juh-kecske) is voltak.

*Leletek.* Néhány díszítetlen szürkésfekete cserépdarab, köztük egy vastagfalú bögre fenéke.

**VI. gödör.** Kerek (átm.: 80x80 cm), gömbölyödő aljú gödör, üres.

**VII. gödör.** Igen nagyméretű (átm.: 430x400 cm) kerek, lekerekített aljú gödör, mélysége 230 cm, az aljáig 100 cm-re szűkül. Betöltésének több rétegében hamus foltok találhatóak kisebb-nagyobb kövek és állatsontok (szarvasmarha, juh-kecske, sertés, ló, hal, nyúl) társaságában.

*Leletek.* Nagy részüket avar kori szürkésfekete és barnás színű korongolt, részben hullámvonal köteg díszítésű edények

töredékei alkotják (19. kép 7, 9), köztük sárga *kerámia darabja* (19. kép 8). Felszínre került egy *órlőkő* darabja is (20. kép 13).

**VIII. gödör.** Hosszúkás, szabálytalan téglalap alakú (átm.: 87x30 cm) sekély lemélyítés, betöltése égett-hamús elszíneződésű, benne egy 13 cm mély cölöplyukkal, apró kövekkel és egy állatcsonttal (juh-kecske).

*Leletek.* Finom szürke *kerámia* két hullámköteg díszes *darabja* (19. kép 10, 11).

**IX. gödör.** Szabálytalan alakú sekély gödör (átm.: 90 cm), üres.

**X. gödör.** Sekély kerek gödör (átm.: 60x60 cm), melynek hamús töltélföldjéből többek között sok halcsont és halpikkely került elő.

*Leletek.* Egy szürkésfekete színű *fazék* hullámvonalköteg díszes *darabja* (19. kép 12), valamint *vastöredékek* (19. kép 13).

### Árkok (11. kép 11–14)

**a) árok.** Eredetileg nyilván a temetőhöz tartozott, annak ÉK-i felét kerítette. Mintegy 26 m-es szakaszon maradt meg, 50–70 cm szélességű, alja lekerekített.

*Leletek.* Szürkésfekete színű avar kori korongolt *bögrék perem- és oldaltöredékei* (19. kép 16, 17).

**b) árok.** Minden bizonnyal a településhez tartozott, hossza cca. 16 m, 60–70 cm szélességű, alja lekerekített. Déli végén ovális alakban kiszélesedik és lemélyül, vízlevezető szerepe egyértelműnek látszik. Betöltésében állatcsontok (23. kép 6).

*Leletek.* Jórészt korongolt szürkésfekete színű *kerámia töredékek*, néhány darab díszített (19. kép 14, 15).

**c) árok.** A keskeny ároknak csak mintegy 4 m hosszú szakasza került elő, alja lekerekített volt. A településhez tartozott, leletek nélküli.

**d) árok.** A leghosszabb feltárt árok hosszúsága cca. 47 m, alja lekerekített. A temetőhöz tartozhatott, annak nyugati felét kerítette. Szélessége 60–80 cm, mélysége 40–50 cm közötti. Töltélföldjéből sok állatcsont és egy 2–4 év közötti gyermek (Infans II) koponyája került elő.<sup>1</sup>

*Leletek.* Nagy mennyiségű, jórészt korongolt szürkésfekete és barnás színű *cseréptöredék* hullám- és vonalköteg díszítéssel (19. kép 18, 20), egy szürke *kerámia darabja* (19. kép 22), több kisebb *vasdarabka* (19. kép 19, 21) és egy barnásszürke színű, kézzel formált *sütőharang töredéke* (19. kép 23).

### A házak és tűzhelyeik

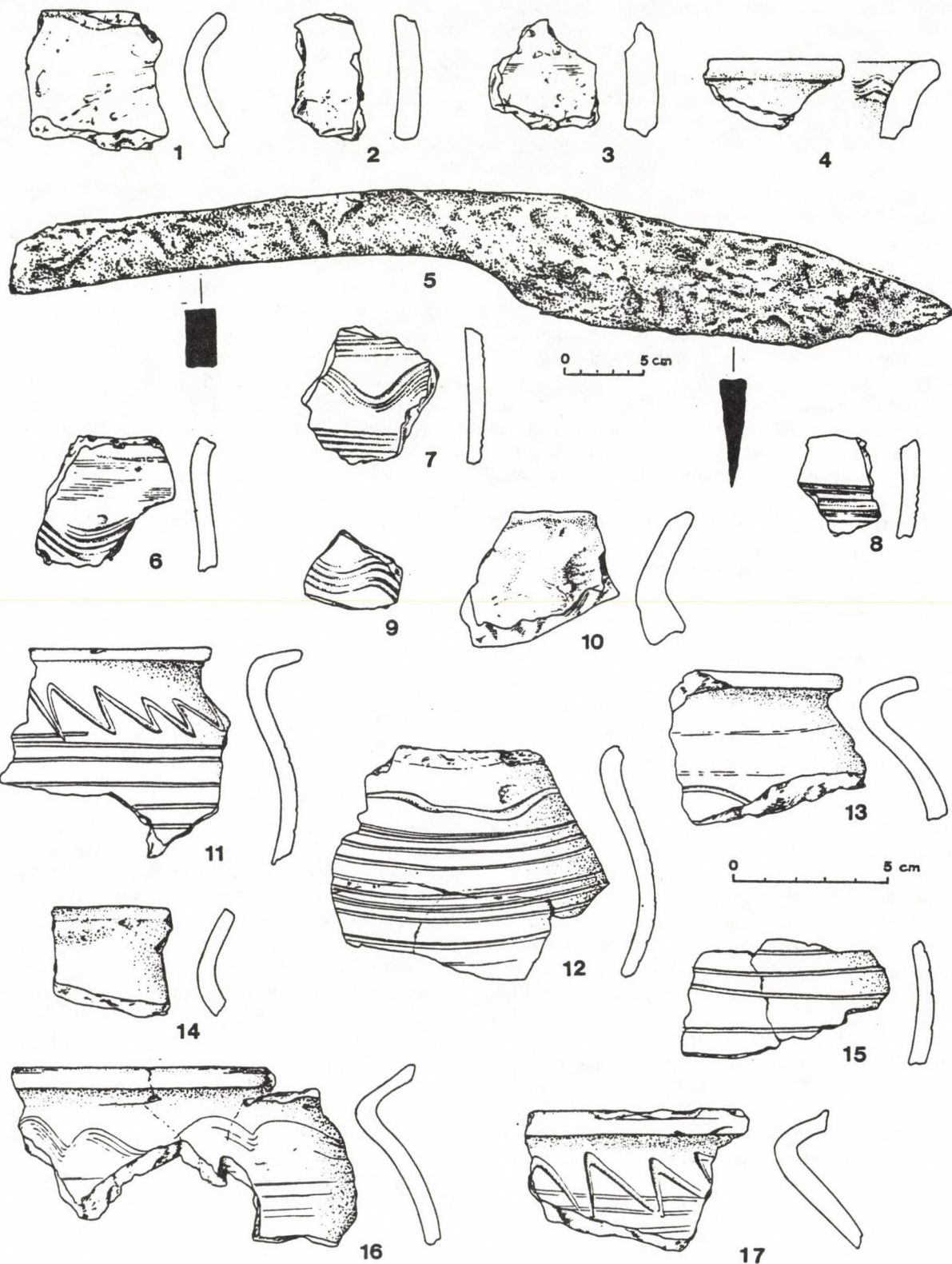
A komáromi avar telepen 8 házat tártunk fel, melyek közül 7 avar korinak (7–9. század) határozható meg, csak a 3. ház sorolható leletanyaga alapján a kora

Árpád-korba. A házak alakja megközelítőleg négyzet alakú (3, 4, 5, 6, 8, 9. ház), a 2. ház egy szabálytalan alakú gödör, míg a 7. ház gödre inkább szabálytalan téglalap alakúnak mondható. Alapterületük az eddig feltárt Kárpát-medencei koraközépkori házak átlagméreteivel megegyező, 7–10 m<sup>2</sup> nagyságúak. A házak gödreiből csak mintegy 10–30 cm lemélyítés maradt meg, csupán a 6. ház mélysége haladta meg az 50 cm-t. Már ennek alapján is feltételezhető, hogy a házakat eredetileg sem ásták mélyre, véleményünk szerint ez maximum 50–60 cm közötti lehetett. A házak bejárait nem találtuk, erre semmiféle talajelszíneződés nem mutatott.

A 8 ház közül egyetlen egyben sem találtuk a koraközépkori földbemélyített házak klasszikusnak mondható ágasfás-szelemenés tartószerkezetét, a házak hossz tengelyében ásott ágasfák cölöplyukait. A házakban nagyobb tartóoszlopok maradványai is ritkán kerültek elő, egy-egy jól megfigyelhető példány van a 4, 5, 6, 7, 8 és a 9. házban. Sok kisebb karólyuk 3 házban volt (6, 8, 9. ház). A házak padlójának ledöngölése-tapasztása 5 esetben volt megfigyelhető (3, 4, 6, 8, 9. ház). E karólyukak egy része valószínűleg összefüggésbe hozható a házak „lakberendezésével”, az időközben felújított és a helyiség másik részébe helyezett alvóhelyekkel, polcokkal stb. A komáromi avar falu 6. házában (7. kép) a kőtűzhely nyugati felén egy kupacban talált nagyobb edények egy része is elképzelhetően egy ilyen fa alkalmatosságon állhatott. Mivel esetünkben e félig földbemélyített házaknál – s ma már egyre több helyütt – nem mutatható ki az ágasfás-szelemenés nyeregretős tartószerkezet, sőt a kevés cölöplyuk más megoldások felvázolását sem teszi egykönnyen lehetővé, így ismételen fel kell vetnünk a már több kutatónál megfogalmazott feltevést – többek között – (KRASKOVSKÁ 1961, 397, 399; TOMKA 1988, 50–51) a sekély lemélyítésű földfelszíni építmények (boronaházak) esetleges meglétéről. Régészeti nyomaik megleléséhez persze igencsak kifinomult ásatási technika és sok régészszerecse szükségeltetik.

A házak egy részének padlószintjén kisebb-nagyobb, sekélyebb és mélyebb lemélyítéseket figyeltünk meg (4, 5, 8. ház), de úgy látszik, hogy esetünkben jelentőségük elhanyagolható, keletkezésük összefügghet az objektum építésével, átalakításával, feldúlásával is. A házakban a felmenő falakra utaló esetleges paticsomladékkal nem találkoztunk annak ellenére, hogy a Komárom-hajógyári temető néhány lovassírnak töltélföldjéből és későbbi rablóaknájából egyéb telepjelenségekkel együtt (TRUGLY 1993, 202, 22. ábra) vessző-nádlenyomatos darabok kerültek elő. A házak gödörfalának bontásánál fabélelés nyomaival sem találkoztunk, ami talán azért is tűnhetik különösnek, mivel az előbb említett lovassírok majd mind-egyikébe ácsolt sírkamrákat építettek (TRUGLY 1987, 7. ábra 4; TRUGLY 1993, 19, 23. ábra).

A település valamennyi házában ott találjuk a kőből épített tűzhelyeket, a legtöbbször az ÉK-i sarokba



12. kép Komárom/Komárno. 1-5:1 objektum; 6-10: 2. ház; 11-17: 3. ház  
 Abb. 12. Komárom/Komárno. 1-5: Objekt 1; 6-10: Haus 2; 11-17: Haus 3

telepítették őket. Kivételt csupán a 7. és a 9. objektum tűzhelye képezett, az előbbi a délnyugati (8. kép) az utóbbi a délkeleti sarokban került elő. Úgy tűnik azonban, hogy a 9. házat a 9–10. század folyamán felújították és északnyugati falába agyagkemencét vájtak (10. kép). Hasonló megoldásokkal találkozunk többek között a dunaújvárosi 20. és 29. avar házak esetében is (BÓNA 1973, 27, 32). A kemencék köveit a házak megszűnte után a legtöbb esetben szétdobálták (2, 3, 7, 8, 9. ház), nagyobb darabjaikat esetleg az újonnan alapított házak tűzhelyeinek építésénél használták fel. Eredeti alakjukra következtethetünk viszont a 4. és a 6. koraavar házak aránylag épen maradt tűzhelyei alapján: az egyik négyszögletes, a másik enyhén patkó alakú volt. Oldalaikat nagyméretű téglalap alakú római hulladékkövekből rakták, boltozatukat már kisebb kövek alkották. Ez mindkét tűzhelynél jól megfigyelhető volt (5, 7. kép). A 4. ház tűzhelyének szinte pontos másai kerültek elő a dunaújvárosi avar falu feltárásai során (BÓNA 1973, 1. kép, 40–41). S hogy nemcsak meleget szolgáltatott az őszi és a téli időszakban, azt jelzik a bennük talált főzőedények maradványai is (5, 6. ház).

A telep egyetlen szabadban levő kemencéjének (2. kép) fűtőterét kövekből rakták ki. Külön érdekessége, hogy egy verem is csatlakozott hozzá, melynek csoroszlya lelete jelzi, hogy önmagában nemcsak sütésre, aszalásra használhatták, hanem az adott közösség életében fontos „stratégiai” jelentőséggel bírt, mintegy kiemelt gazdasági egységül szolgált. Az előterének betöltéséből előkerült nagymennyiségű állatcsont annak lehet a bizonyítéka, hogy a kemencét egy időben főzésre is használták. Ezeket a szabadban álló kemencéket nyilván több család használhatta, ahogy erre a szigetközi és csallóközi néprajzi analógiák alapján is következtethetünk (KECSKÉS 1993, 190–191): „Sokszor nem is építettek a kis sövényházakba kemencét, hanem a falu két végére, tisztes távolban a házaktól csoportosan. Két-három nagyobb közös kemencében sütötték meg a kenyeret, kalácsot, lapított vagy kulcsos lepényt, esetleg rétest. Itt aszalták meg a szilvát, almát, vadkörte és somot. Négy-öt asszony közösen használta a kemencét. Lehetőleg egy nap többen is sütöttek, hogy ne kelljen mindig külön befűteni... A kemencéket a férfiak rakták meg, az asszonyok gondozták közösen... A kemencehasználat joga öröklődött. A fiatal család a szülők jogán tartozott a kemencéhez...”. A komáromi telep kemencéjének cölöplyuka, amely a sütőtér előterében került elő jelzi, hogy annak használóit valamiféle tetőzet „eresz” védte az időjárás viszontagságaitól (2. kép).

A 4. és a 6. számú avar házak tűzhelyei római kövekből készültek. Ezek közül is kiemelkedik a 4. ház díszített, valamint feliratos töredéke (20. kép 9, 10). Ez egyben azt is jelenti, hogy a Dunától északra a korai avarság első-második nemzedékének képviselői miután megismerkedtek új hazájukkal, letelepedésükkor tűzhelyeik kőanyagát minden bizonnyal a ko-

rabeli szőnyi Brigetióból, valamint az Izsza község melletti Leányvárról, az ismert római lelőhelyekről szerezték be. Eddig ugyanis a mai Révkomárom területéről római kori építészeti emléket nem ismerünk.

### *Gödörök és árokok*

A településen az egyes objektumok közelében 10, általában sekély és lekerekített aljú gödör maradványait tártuk fel, melyek leletanyaga a legtöbbször néhány edénytöredékből és állatcsontból állt (11. kép 1–11). Az egyetlen nagyméretű és mély gödör – a VII. számú – nagy mennyiségű leletanyaga alapján hulladékgödör lehetett. Külön figyelmet érdemel a III. számú gödör, ebbe ugyanis egy kutyát temettek. A kerámia töredékek alapján talán a település utolsó, 9–10. századi periódusába tartozott (19. kép 2, 4, 6). A valószínűleg rituális külsőségek között eltemetett, kitekert nyakú ebcsontváz jelzi az adott közösség hitvilágában az állathoz fűződő különböző hiedelmeket, amelyekre már eddig is több kutató hívta fel a figyelmet (BÁLINT 1971, 303–309; VÖRÖS 1990, 139–140). A kutya egyébként az avarok egyik kedvenc háziállata volt, erre utalnak a hajógyári temető lovassírjaiba temetett egész kutyacsontvázak (TRUGLY 1993, 16, 19. ábra), de a település állatcsontjai között is megtalálható számos képviselőjük. Elképzelhetően valamiféle földfelszíni építmény lemélyítéséből maradhatott meg a VII. számú – leletei alapján koraavar – gödör feltárt maradványa, melynek hamus-égett földjéből egy cölöplyuk került elő (11. kép 7).

A temető térképre tekintve láthatjuk (21. kép), hogy az ásatási területen 4 árok maradványát tártuk fel (a–d). A lekerekített aljú árok szélessége (a „c” árok kivételével) 50–70 cm között váltakozott, mélységük 20–50 cm közötti volt. A két legnagyobb felületen kibontott árok (a, d) minden bizonnyal a 7. század végi, 8. századi avar kori periódusba tartozik, jól láthatóan a temető ÉK-i, ill. Ny-i szélét kerítették. Az a) árok esetében az is jól megfigyelhető, hogy a 8. század második fele lovassírainak egy részét beleásták (71, 74. sír), s a legkésőbbi lovassírok valamint a 9. század első harmadába keltezhető sírcsoportok – SPA III b – (TRUGLY 1993, 54. ábra) rajta kívül létesültek. A d) árok viszont mintegy elválasztja a temetőt az avar falu szélső házaitól, a 4. számú koraavar ház helyzetéből ítélve, létrejötté szintén a 7. század végéhez, a 8. század elejéhez köthető.

A másik két árok maradványa (b, c) a településnek a 9–10. századi szakaszához tartozik. A hozzájuk köthető objektumok a temető délnyugati sírjai közé ékelődnek (lásd a 2. számú ház és az egyik legkésőbbi 134. lovassír szuperpozícióját!). A b) árok pedig feltételezhetően a szabadtéri kemence környékét védte a lezúduló csapadéktól, erre utal déli végének ovális kiszélesedése és lemélyedése is (21. kép).



13. kép Komárom/Komárno. 1-15: 3. ház  
 Abb. 13. Komárom/Komárno. 1-15: Haus 3

### A kerámia

A telep kerámia anyaga bőséges, hiszen a feltárt 9 objektumból – a 6. számú ház öt darab helyreállított edényén kívül – mintegy 520 edénytöredék került elő.<sup>2</sup> Az egyes objektumokban talált kerámia típusai jól elkülönülnek egymástól, hiszen a korai házak kézzel formált, aránylag rosszul kiégetett edényei mellett a 8–10. században a kézikorongon készült darabok játszották a fő szerepet. A telepen talált kerámia uralkodó formája a kisebb és a nagyobb méretű, a korai időszakban (6. ház) jórészt díszítetlen bögre és fazék, melynek peremét ujjbennyomkodással valamint bevagdossal díszítették (14. kép 14–16; 15. kép 1, 6, 14; 16. kép 1–5; 17. kép 1–2, 5).

A Duna vonalától északra feltűnő a finom szürke kerámia megjelenése (4. ház, VIII. gödör), mely további bizonyítéka (14. kép 1–9; 19. kép 10–11; 20. kép 1–6) a Kisalföldön a korai avarság – ha tömegesnek nem is mondható – letelepedésének, valamikor a 7. század első harmadában. A komáromi telepmaradvány a legkorábbi avar kori településnek tekinthető a mai Szlovákia területén is, valószínűleg pár évtizeddel korábban létesítik a Párkány-ebedi településnél (ZÁBOJNÍK 1988, 401, 12. kép). A komáromi telepnek ez a korai periódusa időben párhuzamos a Dunaújvárosban feltárt legkorábbi avar leletekkel (BÓNA 1973, 3.t.1–6), míg a Tatabánya-Alsógalla melletti telepmaradvány legkorábbi szakasza inkább 7. század közepi (B. SZATMÁRI 1982–83, 17. kép 77–78). Egy további szürke kerámia töredék került elő a 4. objektumhoz közeli – egyébként leletek nélküli –, a hajógyári temető 141. sírjának töltelékföldjéből is (TRUGLY 1993, XLVIII.t.6). Valószínűleg a rablások során keveredett bele. Az 5. számú koraavar ház nagymennyiségű díszítetlen kerámia lelete közül egy kézzelformált, aránylag vékonyfalú, rosszul kiégetett bögre kisebb töredékeire hívjuk fel a figyelmet, melynek nyaki és válli részét párhuzamosan futó- és hullámvonalak kötegek díszítik (15. kép 6–9). A gondos kézimunkával bekarcolt díszítés valószínűleg a legkorábbi hullámvonal ábrázolások közé tartozik az avar korban, előképei – figyelembe véve a szomszédos házak elhelyezkedését és leletanyagát – a használatban levő szürke edények lehettek. Az objektum néhány további cserépdarabjának kis felületén is találkozunk hasonló díszítményekkel, egy esetben bekarcolt rovátkolással (15. kép 10–11, 15–17).

A település 8. századi szakaszához tartozik a 7. és a 8. számú ház, valamint részben a 9. objektum. Az első két építményből aránylag kevés lelet került elő, közöttük megtalálhatók a jellegzetes hullámvonal köteg díszítésű cserepek (18. kép 3), egy sütőharang peremtöredéke (18. kép 4), valamint egy nehezen rekonstruálható edény peremdarabja (18. kép 5). A 8. számú ház egyetlen értékelhető lelete egy vonalkötegdíszes oldaltöredék (18. kép 7). A 8. század végének valamint a 9. század első évtizedeinek bőszejű, gazdagon díszített kisebb fazeka a 6. korai avar házba ázott gö-

dörből ismert (17. kép 9–11). A későavar kor egyik jellegzetes edénytípusának, a sárga kerámiának két kis darabját találtuk a 9. házban (18. kép 9) valamint a VII. gödör leletei között (19. kép 8). Ez utóbbi ház esetében feltételezzük, hogy legkorábbi periódusa 8. századi, s csak egy 9–10. századi „felújítás” után népesítik be ismét (10. kép). Ehhez az időszakhoz köthetők azok a korongolt, kitűnően kiégetett, díszített cserepek (18. kép 14–19), melyek egyértelműen elkülönülnek a 8. század jellegzetes emlékeanyagától (18. kép 9, 11, 13).

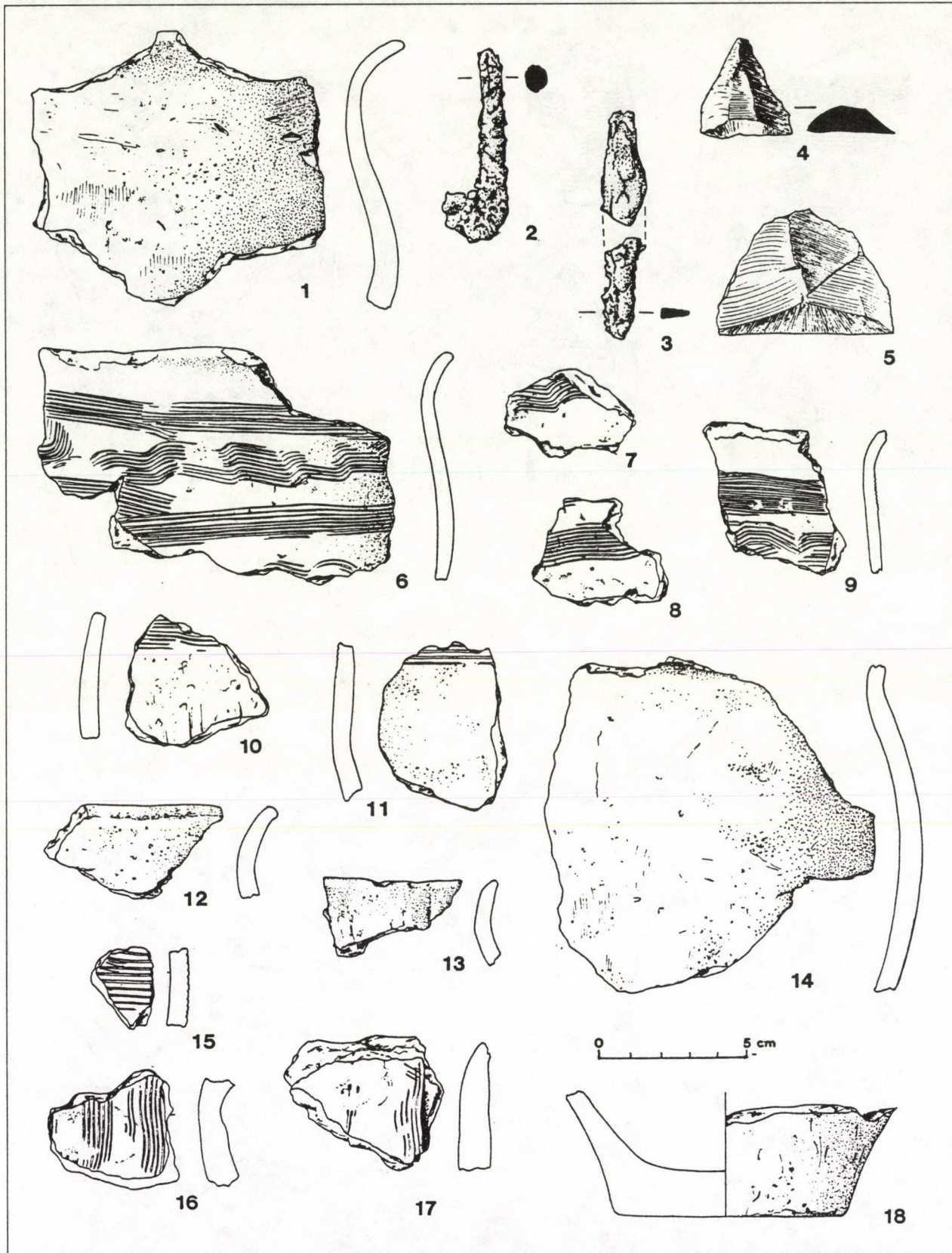
A 3. számú ház bőséges kerámia anyaga viszont már kora Árpád-kori jellegzetességeket mutat (12. kép 11–17), ezek közül is kiemelkedik egy kis fazék hullámvonal köteggel díszített darabja (13. kép 11), vagy a nagy tároló fazekak hullámvonal köteggel és ritka, bekarcolt egyenes vonallal díszített felületei (13. kép 12–14). Jól keltezhető – a 10. századra – az egyik fazék fenékbélyeges töredéke (13. kép 15). A telepmaradvány gödreiből és árkaiból származó keramikák többsége az avar kor késői szakaszából származik (19. kép), legkiemelkedőbb darabjai közé tartozik egy vékonyfalú szürke kerámia darabja (19. kép 22) és egy vastagabb sütőharang töredék (19. kép 23).

### Egyéb leletek

A gazdag kerámia anyag mellett a település legjelentősebb leletének a 2. objektum, a szabadban levő kemence vermében talált nagyméretű *vascsoroszlya* (12. kép 5) tekinthető.<sup>3</sup> Tudomásunk szerint a komáromi csoroszlya ma egyedülálló, viszonylag zárt együttesként kezelhető lelete a 8–9. századi Kárpát-medencének. A lelőhelyi körülmények alapján – a vele együtt előkerült perem belső oldalán díszített edénytöredék, vagy a közelében előkerült 2. objektum szuperpozíciója – arra következtethetünk, hogy a csoroszlyát valamikor a 9. század folyamán rejthették el, az avar birodalom leverését követő zavaros időkben (MÜLLER 1982, 559–561). Ezt mutatja az is, hogy elrejtői nem tértek vissza a településre, így a nyilván nagyértékű „ekealkatrész” jó egy évezredig a földben pihent. A meglelt csoroszlya fontos kultúrtörténeti jelentőséggel bír, hiszen dokumentálja a Kárpát-medence 8–9. századi ekés földművelésének meglétét, ezen belül a Kisalföld bizonyos területeinek mezőgazdasági fejlettségét. Származását tekintve (márcsak méreténél fogva is) római kori volta is elképzelhetőnek látszik, azonban előkerülési körülményei és a koraközépkori példányok nyélkeresztmetszetével való rokonsága alapján a Müller Róbert által kidolgozott tipológiai rendszer 8–9. századi példányai közé soroljuk (MÜLLER 1975, 11. ábra, 1982, 6. kép). Felhasználását tekintve szolgálhatott önmagában is ún. resalóként (BALASSA 1973, 128–138), s természetesen egy fából készített tőrőke egyetlen vas alkatrésze is lehetett. Az sem kizárt, hogy korabeli csoroszlyás ekénk vasból készült ekevasa azért nem került a verembe, mivel használói értéke és kisebb súlya miatt



14. kép Komárom/Komárno. 1-13: 4. ház; 14-18: 5. ház  
 Abb. 14. Komárom/Komárno. 1-13: Haus 4; 14-18: Haus 5



15. kép Komárom/Komárno. 1-18: 5. ház  
 Abb. 15. Komárom/Komárno. 1-18: Haus 5

azt magukkal menekítették. Csoroszlyánk viszont nem véletlenül tűnik fel Komárom környékén, ugyanis ennek a vidéknek jól ismertek nehezebben megművelhető kötött talajtípusai (MACHNYIK 1935, 3. térkép, 35). Egy további leletegyüttesben az avar kori ekés földművelés bizonyítékaként is értelmezhető a Kassa-zsebesi temető 143. gyermeksírijában talált asszimmetrikus ekevas (BUDINSKY–KRICKA–TOČÍK 1991, 36, XXI.t.1).

Az apró *vastöredékek* közül az 5. számú ház késének maradványát (15. kép 3), egy behajlított végű és meghatározhatatlan funkciójú vasdarabot (15. kép 2), valamint a III. gödör arra emlékeztető (19. kép 3) leletét említjük meg. A többi vasdarabka egy része valószínűleg vödör vasabroncsa lehetett, mint például a 7. objektum esetében (18. kép 6). A 3. házban talált vasalak maradványok alapján (13. kép 9) pedig valamilyen vasfeldolgozó tevékenységre gondolhatunk. Az ugyanezen házból előkerült avar kori *nittszeg* töredéke (13. kép 2) jelzi, hogy a 9–10. század népessége is hozzájuthatott az elődök egykori gazdag hagyatékához.

A telep egyéb kisleletekben is szegény volt. A házakban és azok környékén folyó mindennapi tevékenységgel kapcsolatosak a 3. és a 6. számú házból előkerült *fenőkövek* (13. kép 3–7; 17. kép 6), valamint *kovakövek* (13. kép 10; 15. kép 4–5). A 3. objektum törött fenőkövének egy részét kettős pontkörökkel díszítették (13. kép 3), ez pedig jellegzetes motívuma főleg a 9. század emléktanyagának, például (TÖRÖK 1973, 8.t.1, 13.t.5).

Az *orsógombokat* is mindössze 3 példány képviseli, ezek közül az egyik a 6. házba ásott gödör egyik bikónikus lelete (17. kép 7). Jellegzetes zezugvonal köteggel díszített felülete a 8. század temetőinek gyakori motívuma, így a párhuzamok felsorolásától most eltekintünk. A 7. számú ház kettőskónikus, asszimmetrikus orsógombja (18. kép 2) szintén a 7. század végének és a 8. század első felének ismert lelete, így mindkét orsógomb biztos keltezője az avar település 7. század végi, 8. századi szakaszának. A 3. objektum cserépből faragott befejezetlen orsókarikája (13. kép 1) minden bizonnyal későbbi, 9–10. századi lelet.

A 7. ház és a VII. számú gödör két *malomkő* töredéke (20. kép 13, 14) ismételtel jelzi, hogy településünk népességének bizonyos rétegei földműveléssel is foglalkoztak, s a leletek alapján arra következtethetünk, hogy e tevékenység – esetünkben – áthidalja a 7–9. századot.

Igen érdekes kölcsönhatások figyelhetők meg a település és a közvetlen közelében elterülő temető egyes sírjainak vonatkozásában. Így például a megbolygatott és kirabolt lovassírok töltelékföldjéből több esetben telepanyag került elő, ez a legnagyobb mennyiségben a 120. lovassírban jelentkezett. Itt nád- vagy vesszőlenyomatós paticsdarabok, egy római kori cserépből kifaragott hálónehezék és egy a perem belső oldalán díszített öblös edény töredéke került elő (TRUGLY 1993, XXVI.t.6, 10). Ez a másodlagosan a sírba visszakerült leletanyag viszont halványan esetleg

utalhat a sírok feldúlásának idejére is – esetünkben a 8. század végére, a 9. század első harmadára.

A település egyik „legérdekesebb” leletének ügyében nem tudunk egyértelműen állást foglalni. A 9. számú ház betöltéséből előkerült, eredetileg semmitmondó vastöredékből restaurálása után egy vasból készített, címeralakú *tausírozott övveret* bontakozott ki (18. kép 10; 22. kép) A lelethez köthető pontosabb analógiát mindeztáig sajnos nem sikerült begyűjtenünk, azonban rokonnak mondható példányok alapján – a lelet véleményem szerint idegen a korabeli Kárpát-medencei kultúrkörben – talán 7–8. századi frank jellegű övveretnek tűnik.

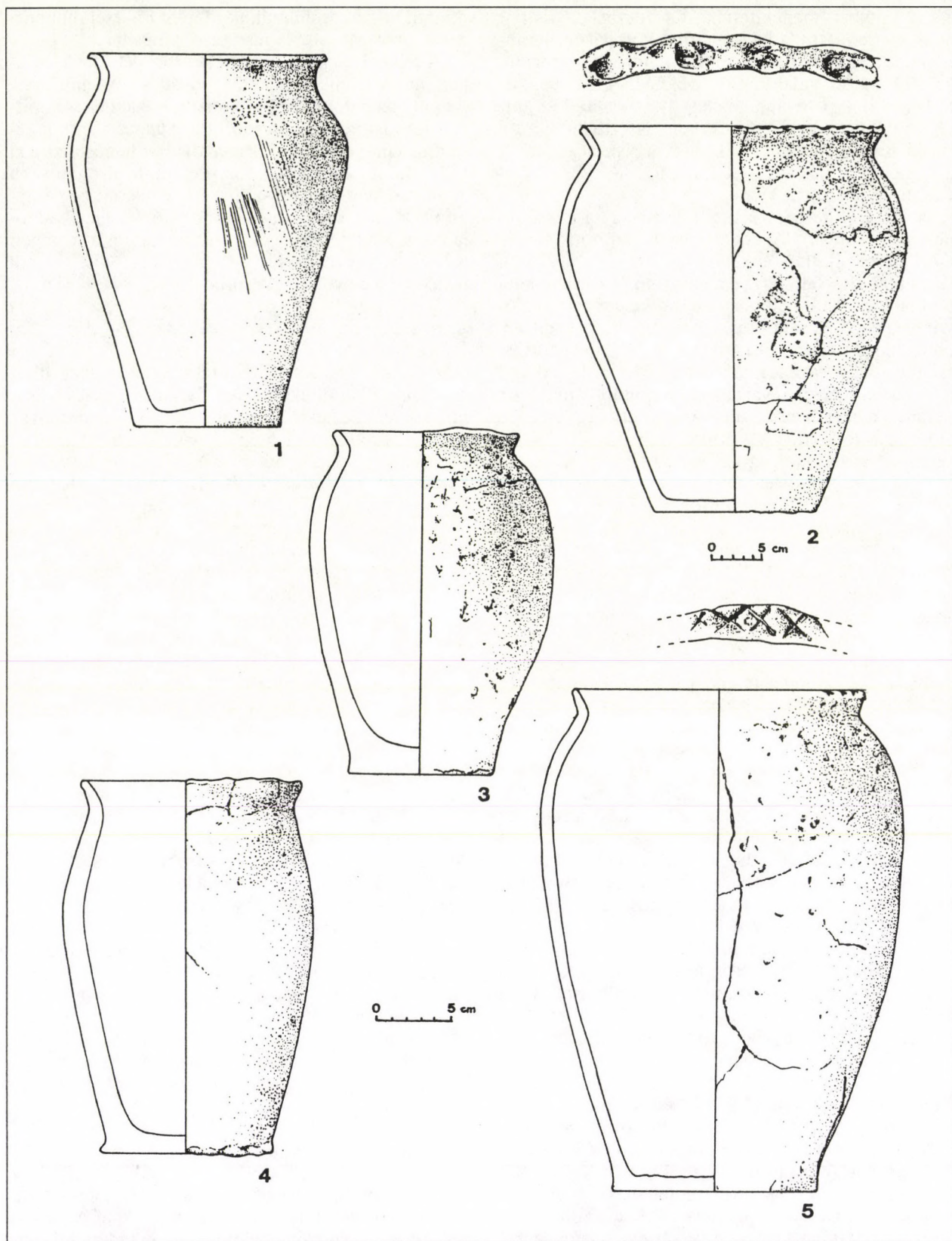
#### Az állatcsontanyag rövid értékelése

A település valamennyi objektumából gazdag állatcsontanyag került elő, az 597 darab csontmaradványból 408 darabot sikerült meghatározni.<sup>4</sup> A csontanyag megoszlása a következő: *szarvasmarha* (*Bos taurus*) – 165 db, *sertés* (*Sus scrofa dom.*) – 64 db, *ló* (*Equus caballus*) – 45 db, *juh-kecske* (*Ovis-capra*) – 30 db, *kutya* (*Canis familiaris*) – 15 db (+ egy teljes váz), *macska* (*Felis catus*) – 11 db, *mezei nyúl* (*Lepus europaeus*) – 3 db, *halak* (*Pisces*) – 5 db, puhatestűek (*Mollusca*): *csigák* – 39 db. Szárnyasok: *házityúk* (*Gallus domesticus*) – 4 db, *házilúd* (*Anser domesticus*) – 24 db.

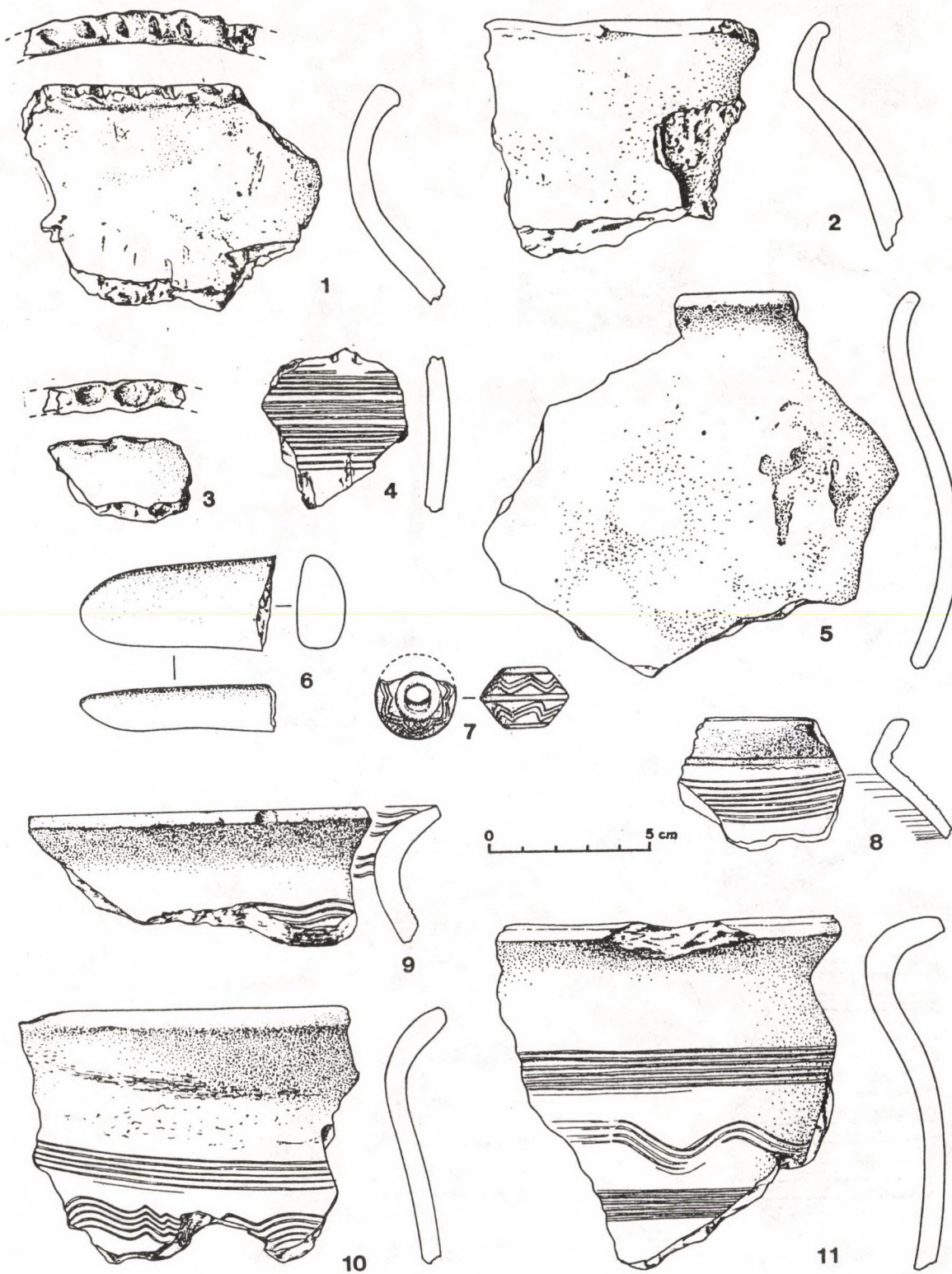
Az előbbieken felsorolt számokból is kitűnik, hogy a leletanyagban szinte teljes egészében csak háziállatok maradványaival találkozunk, elhanyagolható a vadászott és halászott állatok részaránya (nyúl, halak). A legkedveltebb állat itt is a szarvasmarha (40,4%), utána következik a sertés (16,6%) és a ló (11,2%), majd a juh-kecske (7,3%). Meglepetésként hathat a sertécsontok magas száma, a másik oldalon viszont a szárnyascsontok elhanyagolható mennyisége annak ellenére, hogy ez utóbbiak a Komárom-hajógyári temető sírjainak jellegzetes mellékletei voltak. Jelentősnek mondható a kutyacsontok száma, s a 6. számú koraavar ház házimacska lelete csak tovább színezi a képet. A legtöbb állatcsont a 3, 9, 7, 6. és az 5. házból, valamint a szabadban álló kemencéből került elő. Úgy tűnik tehát, hogy a legnagyobb mennyiségű lelet a legkésőbbi (9–10. századi) objektumokból származik. A település állatcsontjainak nagy mennyisége és összetétele is igazolni látszik eddigi elképzeléseinket a komáromi népesség letelepült életmódjáról és az ezzel együttjáró – bizonyára szerény – földművelésről és a fejlett, a hosszú évszázadok tapasztalatain alapuló állattenyésztésről.

#### A település belső időrendje és keltezése

A leletanyag elemzése kapcsán már eddig is több időrendi megállapítást tettünk, melyekből egyértelmű, hogy a komáromi települést több időrendi szakaszra oszthatjuk. Véleményünk szerint legalább 3 relatívkronológiai periódus mindenképpen elkülöníthető a településen: az *első* a 7. század elejétől a század



16. kép Komárom/Komárno. 1–5: 6. ház  
 Abb. 16. Komárom/Komárno. 1–5: Haus 6



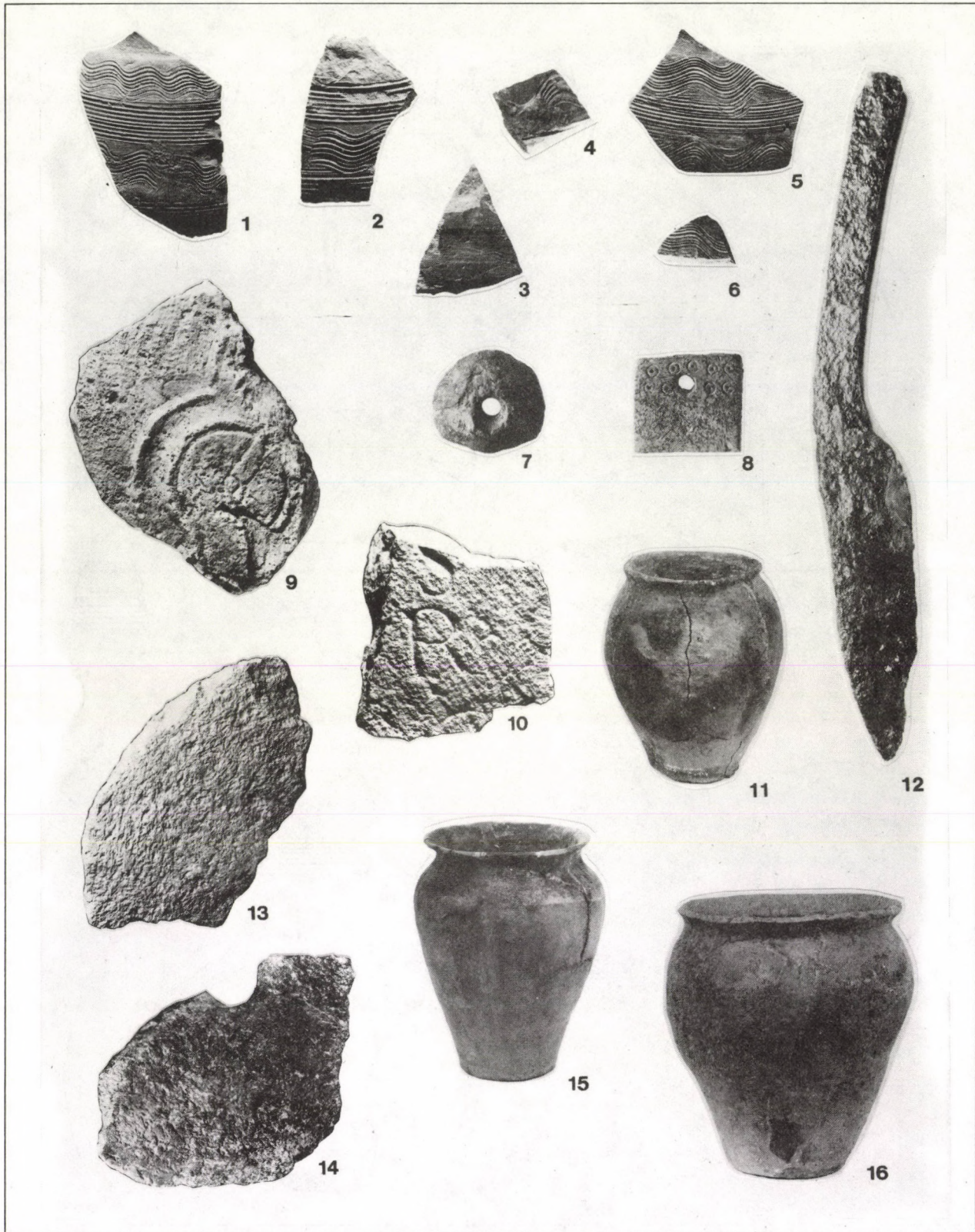
17. kép Komárom/Komárno. 1-11: 6. ház  
 Abb. 17. Komárom/Komárno. 1-11: Haus 6



18. kép Komárom/Komárno. 1-6: 7. ház; 7-8: 8 ház; 9-19: 9. ház  
 Abb. 18. Komárom/Komárno. 1-6: Haus 7; 7-8: Haus 8; 9-19: Haus 9



19. kép Komárom/Komárno. 1: II. gödör; 2-6: III. gödör; 7-9: VII. gödör;  
 10-11: VIII. gödör; 12-13: X. gödör; 16-17: a) árok; 14-15: b) árok; 18-23: d) árok  
 Abb. 19. Komárom/Komárno. 1: Grube II; 2-6: Grube III; 7-9: Grube VII;  
 10-11: Grube VIII; 12-13: Grube X; 16-17: Graben a; 14-15: Graben b; 18-23: Graben d



20. kép Komárom/Komárno. 1-6: 4. ház; 7: 7. ház; 8: 3. ház; 9-10: 4. ház; 11, 15-16: 6. ház; 12: 1. objektum;  
13: VII. gödör; 14: 7. ház  
Abb. 20. Komárom/Komárno. 1-6: Haus 4; 7: Haus 7; 8: Haus 3; 9-10: Haus 4; 11, 15-16: Haus 6; 12: Objekt 1;  
13: Grube VII; 14: Haus 7



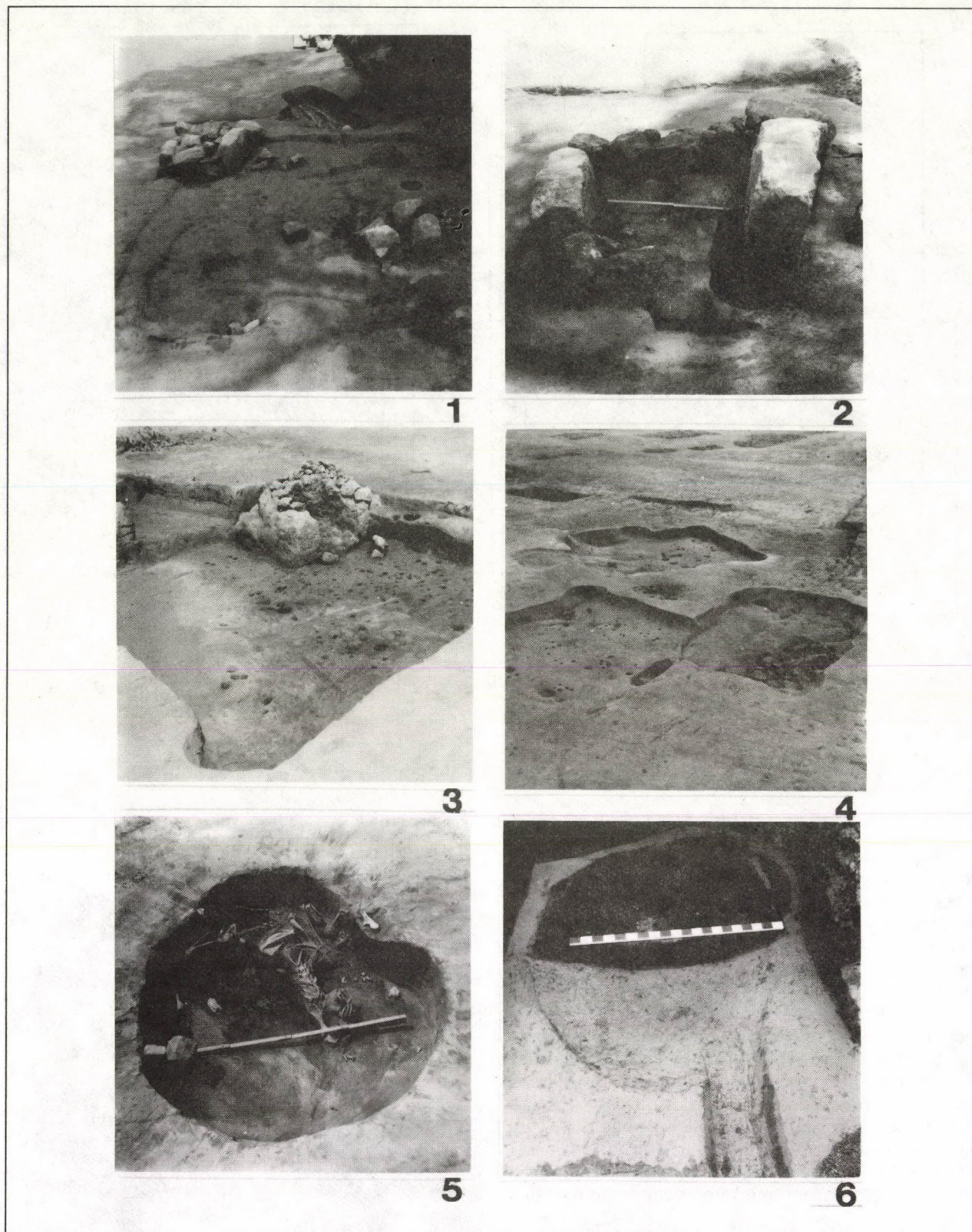
21. kép Komárom/Komárno. A lelőhely térképe a telepmaradvánnyal  
 Abb. 21. Komárom/Komárno. Karte des Fundortes mit den Siedlungsüberresten

közepéig terjed, ide sorolható a 4, 5. és a 6. ház, a *második* szakasz a 7. század végétől indul és nyilván behálózta az egész 8. századot (7, 8. és részben a 9. számú ház). A *harmadik* periódus a 9–10. századi, ide tartozik az 1. objektum, a 2. és a 3., valamint részben a 9. ház.

Igen érdekes kérdés a telep és a közvetlen közelében fekvő temető sírjainak egymáshoz való viszonya, relatív kronológiai azonosítása, besorolása. Mivel a Komárom-hajógyári temetőnek nincs korai szakasza, így a koraavar telepmaradványhoz tartozó temetőt másutt kell keresnünk. Esetünkben nem is kell túl messzire mennünk, hiszen lelőhelyunktől pár száz méterre északnyugati irányban meg is találjuk ezt a kapcsolatot a Komárom-munkásnegyedi temető legko-



22. kép Vasból készített tausírozott övveret elő- és hátlapja, 1,5:1  
 Abb. 22. Vorder- und Rückseite des tauschierten eisernen Gürtelbeschlages, 1,5:1



23. kép Komárom/Komárno. 1: 4. ház; 2: A 4. ház kőtűzhelye; 3: 6. ház; 4: Az avar település részlete (7–9. házak);  
5: A III. gödör kutyacsontváza; 6: A b) árok részlete

Abb. 23. Komárom/Komárno. 1: Haus 4; 2: Haus 4, Feuerstelle aus Stein; 3: Haus 6; 4: Teil der awarischen Siedlung  
(Haus 7–9); 5: Hundeskelett aus Grube III; 6: Detail des Grabens b

rábbi feltárt sírjaiban (TRUGLY 1985, 1. kép 5, 41–42). Az itt előkerült kézzel formált, jobbára díszítetlen edények, a szemes gyöngyök, a bizánci típusú csatok, a lóherelevél alakú rojtmintás lószerszámveret (TRUGLY 1982, I.t.6; VIII.t.4; I.t.2; III.t.2; V.t.1; VI.t.7) azt sejtetik – szürke kerámia a nagy kiterjedésű temető 33 feltárt sírjából nem került elő –, hogy ez a temető rejti magában azt a korai avar népcsoportot is, amelyik a mai hajógyár szomszédságában létesíti első faluhelyét, félig földbemélyített házait.

A második időrendi periódus már kötődik magához a hajógyári temető egészéhez, hiszen a telepen is megtalálható kerámiák vonal-, ill. hullámvonalköteg díszes töredékei egész edények formájában jól ismeretek a temető sírjaiból. Nem is beszélve a sárga kerámiáról, amelynek két kis töredéke a településen is előkerült (9. ház, VII. gödör), s a temetőből is két sírből ismert (11., 79. sír). Az utóbbi az egyik legkésőbbi, már liliomdíszes nagyszíjvéget tartalmazó lovassír (TRUGLY 1987, XXI–XXII.t.). Valószínű tehát, hogy a 7. század végén beköltöző hajógyári temető népessége az egykori koraavar település szomszédságában nyitja meg temetőjét és építi fel első házait (21. kép).

Még ennél is bonyolultabb és bizonytalanabb a kérdés a település és a temető 9. századi továbbélésének a vonatkozásában. Annyi mindenesetre elfogadhatónak látszik, hogy a hajógyári temető – már lovassírokat nem tartalmazó – legkésőbbi sírcsoportjait leletanyaguk alapján nyugodtan keltezhetjük a 9. század első harmadába, esetleg közepéig. Ezek közül is kiemelkedik a 23. és az 58. sír, mivel a bennük talált edények (TRUGLY 1987, IV.t.8; X.t.19) közül az egyik egy „te-

lepkerámia” törött, öblös fazeka, a másik egy bekarcolt vonalmintázatú 9. századi bögre. Véleményünk szerint a település 1., 2. és 9. objektumát köthetjük ehhez az időrendi szakaszhoz, azonban éppen a 2. ház és az alatta fekvő 134. lovassír szuperpozíciója jelzi – az objektum létesítői már nem tudják, hogy jövendő lakhelyüket egy sírra ássák (!) – hogy ezt a periódust tágabban kell értelmeznünk, s időközben esetleg újabb népességek beköltözésével is számolnunk kell. A 3. számú ház kora Árpád-korinak határozható meg.

Az elmondottak alapján úgy tűnik, hogy a komáromi településen – nyilván kisebb-nagyobb megszakításokkal – a 7. század első évtizedeitől kezdve folyamatos az élet a 10. századig. Fontosnak tartjuk megemlíteni továbbá a Komárom területén megfigyelhető nagyfokú későavar kori népességkoncentrációt (ebből eddig 103 a feltárt lovassír), emellett mind a mai napig nem került elő egyetlen hitelesen feltárt honfoglalás kori magyar temetkezés sem. Ne feledjük azonban, hogy végső következtetéseinket csupán egy valamikor bizonyára jelentős településnek egy kis feltárt szelete alapján tettük, így a Komáromra és környékére felvázolt településtörténeti és kronológiai ábra több vonatkozásban is módosulhat az idők folyamán. Hiszen tudjuk, hogy az itt feltárt és bemutatott régészeti leletanyag csak igen-igen szerény mértékben villanthatja fel az egykori élet, a mindennapok sokszínűségét. Azt is tudatosítanunk kell továbbá, hogy a legkisebb előrelépéshez is további avar kori telep publikációk és minden apró részletre kiterjedő település kutatások szükségesek.

### Jegyzetek

- 1 A gyermekkoponya meghatározását Jakab Gyula a nyitrai Régészeti Intézet antropológusa készítette.
- 2 A kerámia anyag feldolgozása során nyújtott szakmai tanácsaikért Tömka Péternek, Tákács Miklósnak és Vida Tivadarnak mondok köszönetet.
- 3 A csoroszlyát 1995 júliusában Balassa Iván professzor is megvizsgálta, s nem zárta ki római kori voltát.
- 4 Az állatcsontanyag meghatározását 1993-ban Cyril Ambros a nyitrai Régészeti Intézet munkatársa készítette. Alapos és gyors munkájáért ezúton mondok köszönetet.

### IRODALOM

- BALASSA 1973  
 I. BALASSA, *Az eke és a szántás története Magyarországon*. Budapest 1973.
- BÁLINT 1971  
 CS. BÁLINT, A kutya a X–XII. századi magyar hitvilágban. MFMÉ 1 (1971) 295–315.
- BÁLINT 1991  
 CS. BÁLINT, *Die spätawarenzeitliche Siedlung von Eperjes (Kom. Csongrád)*. Varia ArchHung 1991.
- BÓNA 1973  
 I. BÓNA, *VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. – Awarische Siedlungen aus dem 7. Jh. und ein ungarisches Dorf aus der Árpádenzeit (11.–13. Jh.) in Dunaújváros*. Fontes ArchHung 1973.
- BUDINSKÝ-KRIČKA—  
 TOČÍK 1991  
 V. BUDINSKÝ-KRIČKA—A. TOČÍK, *Šebastovce. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches*. Nitra 1991.
- GARAM 1981  
 É. GARAM, *VIII–IX. századi telepnyom Tiszafüred határában. – Siedlungsspur aus dem 8.–9. Jh. in der Gemarkung von Tiszafüred*. ComArchHung 1981, 137–147.

- KECSKÉS 1993 P. KECSKÉS, *Kisalföldi épületcsoport a szentendrei szabadtéri néprajzi múzeumban (175–202)*. in: a Kisalföld népi építészete. Szentendre–Győr 1993.
- KISS 1988 A. KISS, *Előzetes jelentés (II.) a Kölked-feketekapui avar kori település és temetők ásatásáról. – Vorbericht (II.) über die Ausgrabung der awarenzeitlichen Siedlung und Gräberfelder von Kölked-Feketekapu*. FolArch 39 (1988) 173–194.
- KRASKOVSKÁ 1961 L. KRASKOVSKÁ, *Slovanské sídlisko pri Devínskom jazere. – Die slawische Siedlung bei Devínske Jazero*. SlovArch 9 (1961) 391–404.
- MADARAS 1991 L. MADARAS, *Régészeti ásatások Tiszafüred-Morotvaparton. Az avar falu (227–316)*. Szolnok 1991.
- MACHNYIK 1935 A. MACHNYIK, *Csallóköz. Tanulmány a honismeret, az agrár- és a szociálpolitika köréből*. Komárom 1935.
- MÜLLER 1975 R. MÜLLER, *Die Datierung der mittelalterlichen Eisengerätfunde in Ungarn*. Acta ArchHung 27 (1975) 59–102.
- MÜLLER 1982 R. MÜLLER, *A mezőgazdasági vaseszközök fejlődése Magyarországon a késővaskortól a török kor végéig I–II*. ZGy 19. Zalaegerszeg 1982.
- SZATMÁRI 1982–83 S. B. SZATMÁRI, *Avar temető és telepásatás Tatabánya-Alsógalla mellett*. SzMMÉ 1982–83, 67–79.
- SZÓKE 1980 B. M. SZÓKE, *Zur awarenzeitlichen Siedlungsgeschichte des Körös-Gebietes in Südost-Ungarn*. Acta ArchHung 32 (1980) 181–204.
- TOMKA 1988 P. TOMKA, *Avar kori település Győr, Bokányi Dezső utcában. – Siedlung aus der Awarenzeit in der Bokányi Dezső Strasse von Győr*. Arrabona 24–25 (1988) 35–61.
- TÖRÖK 1973 GY. TÖRÖK, *Sopronkőhida IX. századi temetője. – The cemetery of Sopronkőhida in the 9-th century*. Fontes ArchHung 1973.
- TRUGLY 1982 S. TRUGLY, *Pohrebisko z doby Avarskej ríše v Komárne-Robotníckej štvrti. – A Komárom-munkásnegyedi avar kori temető*. SOPM 2 (1982) 5–48.
- TRUGLY 1985 S. TRUGLY, *A komáromi avar kori temetők kutatástörténete*. Új Mind. Gyűjt. 4. Bratislava 1985. 38–61.
- TRUGLY 1987 A. TRUGLY, *Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches bei der Schiffswerft in Komárno*. SlovArch 35 (1987) 251–341.
- TRUGLY 1993 A. TRUGLY, *Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches bei der Schiffswerft in Komárno II. (1987–1989)*. SlovArch 41 (1993) 191–307.
- TRUGLY 1994 S. TRUGLY, *Griffek és oroszánok népe. A Komárom-hajógyári avar temető*. Pozsony 1994.
- VÖRÖS 1990 I. VÖRÖS, *Kutyaáldozatok és kutyatemetkezések a középkori Magyarországon I*. FolArch 41 (1990) 117–145.
- ZÁBOJNÍK 1988 J. ZÁBOJNÍK, *On the problems of settlements of the Avar Khaganate period in Slovakia*. AR 40 (1988) 401–437.

## DIE AWARISCHE SIEDLUNG VON KOMÁROM/KOMÁRNO

### Auszug

Die awarenzeitliche Siedlung wurde im zweiten Abschnitt der Ausgrabung des spätawarischen Gräberfeldes von Komárom-Schiffswertft, 1987–1989 freigelegt. Die Veröffentlichung des Fundmaterials aus dem Gräberfeld ist inzwischen erfolgt (TRUGLY 1987; 1993; 1994), so daß hier in einer selbständigen Studie die freigelegten Objekte der Siedlung und ihr wichtigeres Fundmaterial dargestellt werden.

In der awarischen Siedlung von Komárom wurden 8 Häuser, ein im Freien stehender Ofen, 10 Gruben und die Reste von 4 Gräben freigelegt (Abb. 21). Die ausgegrabenen Objekte bilden nur ein kleines Segment der Siedlung, das übrige ist im Laufe der ständigen intensiven Bautätigkeit an dieser Stelle vernichtet

worden. Die Häuser waren annähernd quadratisch mit einer Grundfläche von 7–10 m<sup>2</sup>. Von ihren Gruben blieb nur eine Vertiefung von etwa 10–30 cm erhalten, weshalb unserer Vermutung nach ihre Tiefe auch ursprünglich bloß 50–60 cm betragen haben mag. Bei den 8 Häusern fanden wir in keinem einzigen die klassisch zu nennende Stützkonstruktion mit Pfosten und Pfette, dagegen ließen sich in mehreren Häusern die Spuren je einer Stützsäule und vieler Pfostenlöcher beobachten (z.B. Haus 4, 5, 6, 8, 9). Die Eingänge der Häuser waren nirgendwo zu entdecken, und es fand sich auch kein auf die Wände hinweisender Strohlehmschutt. In sämtlichen Häusern der Siedlung fanden sich jedoch die aus Stein errichteten

Feuerstellen, zumeist in der NO-Ecke. In Haus 4 und 6 waren ihre Seiten aus großen ziegelsteinförmigen römischen Abfallsteinen aufgebaut, von denen 2 Stück verziert waren (Abb. 20, 9, 10). Den Heizraum des einzigen Ofens im Freien hatte man aus Steinen aufgesetzt, interessanterweise schloß sich ihm eine Grube an, in der ein Pflugeisen gefunden wurde (Abb. 2).

Das Fundmaterial der 10 im allgemeinen flachen Gruben mit abgerundetem Boden bestand zumeist aus einigen Gefäßfragmenten und Tierknochen (Abb. 11), besondere Aufmerksamkeit allerdings verdient Grube III, in der nämlich ein Hund bestattet wurde (Abb. 11, 3). Der Hund war im übrigen eines der Lieblingshaustiere der Awaren, wie die in den Reitergräbern des Gräberfeldes von der Schiffswerft mitbestatteten ganzen Hundeskelette bezeugen (TRUGLY 1993, Abb. 16, 19). Von den vier freigelegten Gräben (a–d) haben zwei (a, d) mit Sicherheit zwei Ränder des awarischen Gräberfeldes des 8. Jahrhunderts eingefafßt, während die anderen beiden (b, c) zur Siedlung gehörten (Abb. 21).

In den Objekten wurden große Mengen von Keramikscherben gefunden. Für den frühen Abschnitt der Siedlung waren die relativ schlecht gebrannten handgeformten Gefäße typisch, während im 8.–10. Jahrhundert die handscheibengedrehten Stücke die Hauptrolle spielen. Die vorherrschenden Formen der Keramik sind die kleinere oder größere Tasse und der Topf, in der frühen Periode (Haus 6) häufig mit Fingereindrücken bzw. Einschnitten verziert (Abb. 14, 14–16; 15, 1, 6, 14; 16, 1–5; 17, 1–2, 5). Nördlich der Donau wirkt das Erscheinen der feinen grauen Keramik gewissermaßen überraschend (Haus 4, Grube VIII), die ein weiterer Beweis (Abb. 14, 1–9; 19, 10–11; 20, 1–6) für die Niederlassung des frühen Awarantums – wenn auch nicht massenweise – in der Kleinen Tiefebene irgendwann im 1. Drittel des 7. Jahrhunderts ist. Die Siedlung in Komárom befindet sich zeitlich mit ihrer frühen Periode parallel mit den frühesten awarischen Funden von Dunaújváros (BÓNA 1973, Taf. 3, 1–6).

Zum Abschnitt der Siedlung aus dem 8. Jahrhundert gehören Haus 7 und 8 sowie das Objekt 9 zum Teil. Ihr Fundmaterial ist relativ ärmlich, hier finden sich Gefäße mit der typischen Wellenlinienbündel-Verzierung (Abb. 18, 3), das Randfragment einer Backglocke (Abb. 18, 4) sowie zwei kleine Fragmente der für diese Periode typischen gelben Keramik (Abb. 18, 9; 19, 8). Ein erheblicher Teil der Gefäße aus Objekt 9 stammen aus dem 9. Jahrhundert (Abb. 18, 14–19), wogegen das reiche Tonscherbenmaterial aus Haus 3 bereits früharpadenzeitliche Charakteristiken aufweist (Abb. 12, 11–17).

Neben dem reichen Keramikmaterial ist der bedeutendste Fund in der Siedlung das große Pflugeisen (Abb. 12, 5) von Objekt 2, aus der Grube des im Freien stehenden Ofens. Unseres Wissens ist der Fundkomplex von Komárom bis heute einzigartig, es ist ein als

relativ geschlossenes Ensemble zu behandelnder Fund im Karpatenraum des 8.–9. Jahrhunderts. Aufgrund der Fundumstände kann man darauf schließen, daß das Pflugeisen irgendwann im 9. Jahrhundert versteckt wurde, in den unsicheren Zeitläuften nach der Niederschlagung des awarischen Reiches (MÜLLER 1982, 559–561). Dieser Fund hat große kulturgeschichtliche Bedeutung, da er die Existenz des Ackerbaues mit dem Pflug im 8.–9. Jahrhundert im Karpatenraum und zugleich den landwirtschaftlichen Entwicklungsstand bestimmter Gebiete der Kleinen Tiefebene belegt. Unser Pflugeisen reiht wir aufgrund seiner Verwandtschaft mit dem Griffdurchschnitt der frühmittelalterlichen Exemplare unter die Stücke aus dem 8.–9. Jahrhundert im von Róbert Müller ausgearbeiteten typologischen System ein (MÜLLER 1975, Abb. 11; 1982, Tafel 6). Hinsichtlich seiner Verwendung konnte es auch an sich als sog. Resalo dienen (BALASSA 1973, 128–138), konnte aber natürlich auch der einzige Eisenbestandteil an einem hölzernen Grabpflug sein.

Unser Fundort war arm an Kleinfunden, außer einigen Eisenfragmenten (Abb. 15, 2–3; 18, 6; 19, 3) fanden sich mehrere Wetzsteine und insgesamt 3 Spindelknöpfe bzw. Ringe.

Zwei Mühlsteinfragmente in Haus 7 und Grube VII (Abb. 20, 13–14) deuten an, daß sich gewisse Schichten der Bevölkerung dieser Siedlung auch mit Ackerbau beschäftigten.

Hinsichtlich eines der "interessantesten" Funde aus der Siedlung kann keine eindeutige Stellungnahme gegeben werden. Zu den eisernen Gürtelbeschlag mit Kupfertauchierung (Abb. 18, 10) aus der Auffüllung von Haus 9 konnten bisher keine genaueren Analogien entdeckt werden, aufgrund von als verwandt zu bezeichnenden Exemplaren – unserer Meinung nach ist der Fund im Kulturkreis des Karpatenraumes jener Zeit fremd – ist er aber vielleicht ein Beschlag fränkischen Charakters aus dem 7.–8. Jahrhundert.

In sämtlichen Objekten wurde reichhaltiges Tierknochenmaterial gefunden, und zwar fast ausschließlich Reste von Haustieren, der Anteil an Jagdtieren und Fischen ist verschwindend gering (Hase, Fische). Das beliebteste Tier war auch hier das Rind (40,4%), danach folgen Schwein (16,6%) und Pferd (11,2%) und zum Schluß Schaf und Ziege (7,3%). Die große Menge und die Zusammensetzung des Tierknochenmaterials der Siedlung scheinen ebenfalls unsere Vorstellungen von der seßhaften Lebensweise der Bevölkerung von Komárom zu belegen.

Wir glauben, in der Siedlung Komárom mindestens drei relativchronologische *Perioden* unterscheiden zu können: Die *erste* erstreckte sich vom Anfang bis zur Mitte des 7. Jahrhunderts, zu ihr gehören Haus 4, 5 und 6, die *zweite* setzt Ende des 7. Jahrhunderts ein und umfaßt offensichtlich das ganze 8. Jahrhundert (Haus 7, 8 und teils Haus 9), die *dritte*

ist die des 9.–10. Jahrhunderts, zu ihr gehören Objekt 1 und die Häuser 2 und 3 sowie teils Haus 9.

Eine sehr interessante Frage ist jene nach dem Verhältnis zwischen der Siedlung und den Gräbern des Gräberfeldes in ihrer unmittelbaren Nähe, ihre relativchronologische Identifizierung und Einreihung. Da das Gräberfeld von Komárom-Schiffswerft keinen frühen Abschnitt besitzt, muß man das zu den frühawarischen Siedlungsresten gehörige Gräberfeld woanders suchen. Einige hundert Meter in nordwestlicher Richtung vom Fundort entfernt finden sich die frühesten Gräber des Gräberfeldes Komárom-Arbeiterviertel (TRUGLY 1985, Taf. 1,5). Die dort gefundenen handgeformten, zumeist unverzierten Gefäße, Augenperlen, Schnallen byzantinischen Typs, der kleeblattförmige Pferdegeschirrbeschlag mit Franzenmuster (TRUGLY 1982, Taf. I,6; VIII,4; I,2; III,2; V,1; VI,7) lassen ahnen – graue Keramik kam in den 33 freigelegten Gräbern des ausgedehnten Gräberfeldes nicht zum Vorschein –, daß dieses Gräberfeld auch die frühawarische Volksgruppe beherbergt, die in der Nachbarschaft der heutigen Schiffswerft ihr erstes Dorf aus halb in die Erde eingetieften Häusern gründete.

Die zweite Periode der Siedlung ist schon mit dem Ganzen des Gräberfeldes Schiffswerft verbunden, denn auch die in der Siedlung aufgetauchten Keramikfragmente mit Linien- bzw. Wellenlinienbündel-Verzierungen sind in Form ganzer Gefäße aus den Gräbern des Gräberfeldes gut bekannt, ebenso die gelbe Keramik, von der zwei kleine Scherben in der Siedlung gefunden wurden (Haus 9, Grube VII) und die auch aus zwei Gräbern des Gräberfeldes bekannt ist (Grab 11 und 79). Das letztere dieser Gräber ist eines der spätesten, schon eine große Riemenzunge mit Lilienverzierung enthaltenden Reitergräber (TRUGLY 1987, Taf. XXI–XXII). Vermutlich hat also die sich am Ende des 7. Jahrhunderts ansiedelnde Bevölkerung des Gräberfeldes von Schiffswerft in der Nachbarschaft der einstigen frühawarischen Siedlung ihr Gräberfeld eröffnet und ihre ersten Häuser gebaut (Abb. 21).

Noch komplizierter und ungewisser ist die Frage nach dem Weiterleben von Siedlung und Gräberfeld im 9. Jahrhundert. Zumindest scheint es akzeptabel zu sein, daß die – bereits keine Reitergräber mehr enthaltenden – spätesten Grabgruppen des Schiffswerft-Gräberfeldes aufgrund ihres Fundmaterials auf das 1. Drittel, eventuell bis zur Mitte, des 9. Jahrhunderts datiert werden können. Von diesen sind Grab 23 und 58 hervorzuheben, da sich unter den in ihnen gefundenen Gefäßen (TRUGLY 1987, Tafel IV,8; X,19) eine "Siedlungskeramik", ein zerbrochener bauchiger Topf und eine Tasse aus dem 9. Jahrhundert mit eingekratztem Linienmuster befinden. Unserer Ansicht nach lassen sich mit dieser Zeitperiode die Siedlungsobjekte 1, 2 und 9 verbinden, aber gerade Haus 2 mit seiner Superposition über dem Reitergrab 134 deutet an – die Erbauer des Objektes wissen nicht mehr, daß sie ihren künftigen Wohnplatz über einem Grab eintiefen (!) –, daß diese Periode breiter verstanden werden und zwischenzeitlich eventuell mit dem Zuzug erneuter Bevölkerung gerechnet werden muß. Die Zeit von Haus 3 läßt sich als früharpadenzeitlich bestimmen.

Nach allem scheint es in der Siedlung von Komárom – offensichtlich mit größeren oder kleineren Unterbrechungen – von den 1. Jahrzehnten des 7. bis zum 10. Jahrhundert ständig Leben gegeben zu haben. Für wichtig halten wir auch den Hinweis auf die im Gebiet Komároms zu beobachtende große spätaawarenzeitliche Bevölkerungskonzentration (von dieser wurden bisher 103 Reitergräber freigelegt), neben welcher bisher nicht eine einzige glaubwürdig freigelegte ungarische Beerdigung aus der Landnahmezeit gibt. Jedoch darf man nicht vergessen, daß diese letzten Schlußfolgerungen nur aufgrund eines kleinen freigelegten Teiles einer gewiß bedeutenden Siedlung gezogen wurden, so daß das siedlungsgeschichtliche und chronologische Bild von Komárom und Umgebung sich sogar in mehrerer Beziehung im Laufe der Zeiten noch ändern kann.

S. Trugly  
Duna Menti Múzeum  
Podunajské Múzeum  
SK-94501 Komárno/Komárom